

**Lunds universitet
Socialhögskolan
SOL 061 Komparativ socialpolitik
SOL 066 Kultur och integration
Höstterminen 2002**

ATT BLI PENSIONÄR

**EN STUDIE AV SJU KVINNORS
ANPASSNING TILL PENSIONÄRSLIVET**

**Författare: Sara Håkansson
Susanne Johansson**

Handledare: Håkan Jönson

ABSTRACT

When we started this project our aim was to discuss and interpret older women's adjustment to their new lives as retired. Did we interpret the retirement as a difficult transition for the women, or as if they felt satisfaction with their new situation? We interpreted the results of the interviews using gerontologic theories. The questions that led our work was how our respondents apprehended their situation before, during and after their retirement and how they, themselves, participated in the adjustment. We also posed the question of how and if the retirement affected their health. We used a qualitative approach with a narrative method. The results showed there were some difficulties in the transition, but after some time all women interviewed in the survey found satisfaction with their new life situation. The women had different methods to cope with their adjustment to their lives as retired. Almost all had been affected by external factors in the process of adjustment to retired life, and their health had in some cases also been affected.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract	sid 2
Innehållsförteckning	sid 3
Förord	sid 4
Inledning	sid 5
- Problemformulering	sid 5
- Syfte	sid 6
- Frågeställning	sid 6
- Metod	sid 6
- Urval och avgränsningar	sid 8
- Resultatens tillförlitlighet	sid 9
- Tidigare forskning	sid 9
- Etiska överväganden	sid 10
Disposition av avhandling	sid 11
Teoretiska utgångspunkter	sid 12
- Grunderna för det sociala sammanbrottsyndromet	sid 12
- Det sociala sammanbrottssyndromet	sid 12
- Den sociala rekonstruktionsprocessen	sid 14
- - Socialpolitiska åtgärder	sid 16
Presentationer av våra respondenter	sid 18
Redovisning och analys av vårt material	sid 19
- Pensioneringen – chock eller tillfredsställelse?	sid 19
- Kvinnornas förförståelse	sid 20
- Kvinnornas upplevelse – då	sid 23
- Kvinnornas upplevelse – nu	sid 26
- Kvinnornas aktiviteter	sid 27
- - Pensionärsorganisationer	sid 33
- Kvinnornas hälsa	sid 35
- Kvinnornas ekonomi	sid 38
Slutdiskussion	sid 39
- Sammanfattning	sid 39
- Teorikritik	sid 41
- Slutord	sid 42
Källförteckning	sid 44
Bilaga 1	sid 45

FÖRORD

Hur definierar vi en dam i pensionsåldern? En sur, bitter tant som kräver att få sitta på bussen, hon gnatar på ungdomar och på småbarnsmammor som inte kan få sina telningar tysta.

Dessutom har hon förmågan att planera sin dag så att post och bankärenden sammanfaller med de arbetande människornas middagsrast. Vidare har de ensamrätt på att trycka fingrarna i brödlimpan för att vara säker på att få den färskaste och blir djupt indignerade om de ser ett barn göra detsamma. Vi har också noterat att denna grupp oftast är ägare till vita Opel Kadettbilar från 80-talet som är nedtrimmade till att gå i max 50 km/h. Dessa bilar framförs helst så långt ut till vänster, på vägen, som möjligt.

Genom att vi definierar den kvinnliga pensionären enligt ovan, medverkar vi till att befästa de negativa och stereotypa föreställningar av äldre. Detta kallas också ålderism. Negativa attityder till åldrande och äldre kan befästas genom radio, TV och press, (Andersson, 2002, s 119) men också genom interaktion mellan människor. Ni läsare, kommer sannolikt också att medverka till att fastställa denna bild av den kvinnliga pensionären. Det gör Ni genom att Ni förmodligen kommer att le en smula när Ni läser vår beskrivning och i Ert medvetande leta efter kvinnliga pensionärer som till viss del stämmer in på vårt exempel. Om Ni inte vill medverka till att föra denna negativa bild vidare, måste Ni i stället försöka finna exempel på motsatsen. Det har vi gjort genom vårt arbete.

Vi är själva kvinnor och så småningom kommer vi att gå i pension. Dessutom har vi, i vår närhet, kvinnor som är olika långt komna i pensioneringsprocessen. Saras svärmor har gått i pension i år och Susannes mor står inför sin pensionering. Hur kan individen själv och människorna runt om påverka för att underlätta anpassningen till den nya situationen? Detta vill vi titta närmare på och därför har vi valt att skriva om kvinnliga pensionärer.

Naturligtvis skulle vi inte kunna genomföra vårt arbete utan de kvinnor som så öppenhjärtigt berättat om sin pensionering. Vi vill till Er framföra vårt varmaste tack!

Håkan Jönson har, i sitt pyttelilla rum, gett oss många värdefulla råd och lotsat oss rätt i framställandet av uppsatsen. Utan Din hjälp hade vi haft svårt att genomföra uppsatsen. Tack!

Vi vill också tacka våra respektive Kristian och Magnus för deras stöd och, inte att förglömma, Ijusen i våra liv Alva och Petronella.

INLEDNING

Problemformulering

Vad har en student på komparativ socialpolitik respektive kultur och integration gemensamt? Jo, ett intresse för socialt arbete med äldre människor. Intresset väcktes då Peter Andersson, vid Socialhögskolan Lunds Universitet, gav gästföreläsningar på tidigare kurser under socionomutbildningen. Många undervisningstimmar har lagts ner på samhällsproblem som oftast har kopplats till yngre generationer. Vi vill med vår uppsats inrikta oss på de äldre medborgarnas situation. Gruppen äldre är idag en intressant åldersgrupp då de är många och de blir fler under det närmaste årtiondet.

Vårt intresse har fallit på kvinnliga ålderspensionärer och hur de har hanterat anpassningen till den förändrade situationen som pensioneringen medför. Vad vi menar med anpassning är den process som föregår själva pensioneringen och löper fram till det att den nya situationen känns naturlig. Med naturligt menar vi att situationen kan upplevas både negativt och positivt. Förenklat uttryckt det har "blivit en vana".

Vår förförståelse säger oss att själva pensioneringen inte alltid är problemfri, samtidigt som vi är medvetna om att några ser sin nya tillvaro med tillförsikt, lättnad och tillfredsställelse. Alla människor vet att de vid en speciell tidpunkt ska sluta att lönearbeta och gå i pension, för några är det en befrielse och för några är det smärtsamt. Långa rader av gerontologer har framfört hypotesen om pensioneringens negativa effekter, dessa har beskrivits som ett trauma oftast under benämningen pensioneringschock.

Pensioneringschocken är ett folkligt begrepp som introducerades på 1950-talet, då hade man en tanke att människokroppen var som en maskin och inställd på att arbeta. Hela den mänskliga organismen skulle förtvina och dö, om inte den aktiva människan som var van vid att arbeta fick fortsätta. Under denna period, skriver Håkan Jönson i sin avhandling, varnade pensionärstidningarna för den passivitet som många pensionärer upplevde efter arbetets slut. Det var farligt att vara överksam och man refererade ofta till gerontologisk expertis (Jönson, 2001, s 182). "Skall man hålla sig frisk så skall man gå i arbete, är docent Torgny Sjöstrands erfarenhet som åldersforskare. Han har sett hur fort en gammal människa faller ihop när hon slutar arbeta" (Pensionärsposten, 1958:1 s 10).

Även idag lever begreppet pensioneringschocken kvar trots att dessa teoretiska förutsägelser inte stämmer särskilt väl överens med vad man finner i verkligheten. En stor mängd empiriska studier har visat att pensioneringschocken inte existerar som något generellt fenomen.

Vi vill med vår empiriska studie se hur kvinnorna i vår undersökningsgrupp, hanterat anpassningen till det nya livet som pensionär. Vi finner också resonemanget, om pensioneringschockens existens, intressant, varför vi valt att även undersöka detta, eventuella fenomen, hos våra respondenter.

Syfte

Syftet är att diskutera och tolka hur äldre kvinnor har hanterat anpassningen till sitt nya liv som pensionärer. Tolkar vi kvinnornas pensionering som att de haft omställningssvårigheter eller att de upplevt tillfredsställelse i vår studie? Denna tolkning gör vi med hjälp av gerontologiska teorier.

Frågeställning

För att uppnå syftet med vårt arbete; att diskutera och tolka hur respondenterna har hanterat anpassningen till pensioneringen, samt om vi tolkar kvinnornas pensionering som att de haft omställningssvårigheter eller att de upplevt tillfredsställelse, har följande frågeställningar styrt oss.

- Hur har våra respondenter upplevt situationen före, under, samt efter sin pensionering?
- Hur har våra respondenter själva medverkat till anpassningsprocessen?
- Finns det några yttre faktorer som har medverkat till anpassningen?
- Påverkade pensioneringen hälsan.

Metod

Vårt arbete baseras på en kvalitativ undersökning. Styrkan i den kvalitativa metoden är att vi får en helhetsbild och en ökad förståelse av sociala processer och sammanhang (Holme och Solvang, 1997, s 79). För att uppnå vårt syfte och svara på våra frågeställningar krävs information som sträcker sig över en längre period av x antal år. Vi behöver information, från våra respondenter, om hur de upplevt situationen före, under, samt efter sin pensionering. En

vanlig metod vid sådana här undersökningar är en longitudinell¹ studie. Av förklarliga skäl har vi inte möjlighet att utföra en sådan varför vi har valt att använda oss av den narrativa intervjutekniken. Den narrativa tekniken har sociologin använt sig av för att återge en händelse eller berättelse under ett historiskt tidsförlopp. Metoden innebär att inga färdiga frågor styr intervjun och respondenten har frihet att berätta om upplevda händelser. Genom att låta människor berätta om sina erfarenheter och upplevelser kan vi fånga förändringar och variationer i människornas liv. Berättelsen blir som en självbiografi där berättaren själv står i centrum och därmed själv bestämmer om vad som ska berättas. Självbiografien påminner om det levda livet, men vi måste komma ihåg att det inte är identiskt med det (Tornstam, 1998, s 52).

Vi har under hela processen med arbetet varit medvetna om att vi använt oss av en narrativ metod och tolkat utifrån detta faktum.

Vi genomförde intervjuerna i kvinnornas hem och som främsta hjälpmedel har vi använt oss av bandupptagning vid samtliga intervjuer, detta för att få ett så lättarbetat och tydligt material som möjligt. I god tid inför varje intervju fick respondenterna ta del av ett presentationsbrev i vilket vi presenterade oss själva och syftet med intervjuerna (bilaga 1).

Efter intervjuerna valde vi att göra en ordagrann transkribering av det inspelade materialet. Vi skrev alltså ut samtliga sju intervjuer i sin helhet för att få ett överskådligt material att arbeta med. Vi gick igenom texterna noggrant och markerade de avsnitt som var av värde för vår studie. Detta moment har varit tidskrävande men vi anser att det varit värt det, då vi på ett enkelt sett kunde överblicka samtliga respondenters berättelser vid arbetets fortskridande.

Vi har dessutom använt oss av litteratur som vi tycker är relevant för vår studie. Vi har sökt i artikeldatabaser och på så sätt fått fram intressant information, även om vi inte använt oss av allt i uppsatsen. En del litteratur har varit svår att få tag på men det har löst sig genom att vi rekvirerat böcker via fjärrlån. Vi har också haft nytta av de kunskaper vi har tillskansat oss under våra sex terminer på socialhögskolan.

¹ Longitudinell studie innebär att man samlar in data och följer samma respondenter under en lång tid, kanske under flera år. (Egidius, 1994 s 320)

Vi har analyserat vårt material utifrån Zusmans teori, från 1966, ”det sociala sammanbrottsyndromet” och Kyupers och Bengtsons modell från 1973 ”den sociala rekonstruktionsprocessen”. Den senare är en motvikt till, ett svar på, den förra. Vi kommer noggrant att beskriva teorierna under kapitlet teoretiska utgångspunkter. Vi vill redan nu tydliggöra att det sociala sammanbrottsyndromet och pensioneringschocken, som vi tidigare beskrivit, är två helt skilda begrepp. Det sociala sammanbrottsyndromet är en teori, eller en modell, som beskriver och förklarar en process medan pensioneringschocken är ett vardagligt begrepp som beskriver ett (möjligt) fenomen.

Urval och avgränsningar

Vår tanke var att inrikta oss på sex till åtta kvinnor mellan 66 – 71 år. Att vi valt att inrikta oss på kvinnor beror, bland annat, på att den gerontologiska forskningen, i huvudsak, utgått från den åldrande mannens situation. Vi har därför valt att sätta fokus på kvinnorna i vår undersökning. Syftet med att sätta en högre åldersgräns var att kvinnorna skulle ha sin pensionering i tämligen färskt minne. Vi ville avgränsa oss till urvalet; kvinnor som arbetat i ett kvinnodominerat service- eller tjänsteyrke. Anledningen till att vi avgränsat oss till denna undersökningsgrupp var att vår förförståelse säger oss att dessa kvinnor har haft ett pressat tidsschema. Frånsett det tunga lönet arbetet har de helt eller delvis haft ansvar för föräldrar, svärföräldrar, barn, barnbarn, hem och hushåll. Vad hände känslomässigt med kvinnan vid pensionering när en stor del av arbetsbördan försvann?

Vi lyckades få kontakt med kvinnor som stämde väl överens med vår önskade urvalsgrupp. Respondenterna fick vi kontakt med via vårt dagliga nätverk av människor. Exempelvis frågade vi dagispersonal och grannar om de kände någon som stämde in på vår urvalsgrupp. När vi tog kontakt med de förmedlade kvinnorna var det inga problem med att få dem att vilja vara med, även om de inte kände oss. I samråd med våra respondenter valde vi att genomföra intervjuerna i deras hem. I ett fall var det praktiskt enklare att genomföra intervjun hemma hos kvinnans vuxna dotter, då hon ofta befann sig där. Samtliga intervjutillfällen präglades av värme och öppenhet och respondenterna både visade och talade om att de tyckte medverkandet var roligt. Då vi hade genomfört sju intervjuer ansåg vi att materialet var tillräckligt komplext. Vi hade funnit såväl likheter och variationer i kvinnornas berättelser och vi såg att materialet var mer än tillräckligt för att kunna diskutera de områden vi önskade.

Presentationer av våra respondenter återfinns före analysen i uppsatsen. Viktigt att notera är att namn och platser är fingerade för att säkerställa respondenternas anonymitet.

Resultatets tillförlitlighet

Eftersom vi har valt att genomföra arbetet utifrån en kvalitativ metod och med hjälp av den narrativa intervjutekniken måste vi ta hänsyn till empirins reliabilitet. Då kvinnorna fått berätta, relativt fritt, om deras pensioneringsprocess är det de själva som både väljer och väljer bort information. Hade vi valt att styra intervjuerna med hjälp av strukturella frågor hade möjligtvis reliabiliteten varit högre. Förlusten hade då varit att vi förlorat de karakteristiska och specifika skiftningarna i kvinnornas berättelser.

Vi är medvetna om att ifall vi valt en kvantitativ metod hade vi fått ett större antal respondenter, mer data och därigenom en större validitet. Men då vi är mer intresserade av nyanser och kvinnornas känsla och upplevelse av pensioneringen inriktade vi oss på en hermeneutisk, tolkande, metod (Holme och Solvang, 1997, s 94).

Tidigare Forskning

Det finns en relativt omfattande forskning inom området; åldrandet och pensionärer. Lars Tornstam, professor i sociologi vid Uppsala universitet, har en betydande mängd forskning bakom sig inom gerontologin och vi har fått värdefulla kunskaper i ämnet genom hans verk. För information och en översikt av tidigare studier hänvisar vi till Åldrandets socialpsykologi (1998).

Vi har också tagit del av Ninni Trossholmens avhandling ”Tid till eftertanke – Kvinnligt pensionärliv ur ett klass- och livsloppsperspektiv”, 2000. Metoden är kvalitativ och avhandlingen belyser kvinnliga pensionärers tillvaro genom ett livsloppsperspektiv där kvinnornas hela liv är av betydelse. Trossholmens respondenter befinner sig både i åldersgruppen äldre och äldreäldre och vi finner att deras livslopp sammanfattas vid pensioneringen.

Vidare har vi använt oss av Håkan Jönsons avhandling ”Det moderna åldrandet – pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941–1995”, 2001. Den gav oss en bild av litteraturens, historiens och massmedias betydelse när det gäller synen på pensionärer.

För att ta del av ytterligare forskning inom ämnet hänvisar vi också till SOU 2002:29, vilket är ett diskussionsbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen, Senior 2005. Titeln är Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring. Betänkandet har varit användbart för oss då den har givit oss en översikt av tidigare forskning samt värdefull information och sakkunskap inom området.

Etiska övervägande

Vi har varit måna om att både muntligen och i presentationsbrevet förklara syftet med vår studie så att kvinnorna skulle få möjlighet att förbereda sig. Då vi valde att använda oss av den narrativa intervjumetoden, blev resultatet att kvinnorna själva hade möjlighet att välja vad de ville delge oss.

Vi informerade våra respondenter om att de kassettband som användes endast avlyssnades av oss. Samtliga kvinnor erbjöds erhålla kassettbanden efter arbetets färdigställande, men alla avböjde. Vi kom därför överens om att kassetterna skulle raderas och kasseras.

Kvinnornas anonymitet har säkrats genom att vi ändrat deras namn. Vi har i arbetet givit kvinnorna förnamn som följer i alfabetisk ordning. Den geografiska tillhörigheten är oidentifierbar, då vi använder oss av vidare begrepp, som till exempel, södra Sverige.

DISPOSITION AV VÅR AVHANDLING

Teoretiska utgångspunkter

Här redovisar vi grunderna för det sociala sammanbrottsyndromet, det sociala sammanbrottsyndromet, rekonstruktionsprocessen samt en kort beskrivning om de socialpolitiska åtgärderna som är viktiga i rekonstruktionsprocessen.

Presentation av våra respondenter

Här presenterar vi, kortfattat, kvinnorna.

Redovisning och analys av vårt material

Här redovisar vi vårt material med tolkningar. Vi använder oss av följande rubriker.

Pensioneringen - chock eller tillfredsställelse?

Introduktion till vår redovisning och analys.

Kvinnornas förförståelse

Kvinnornas syn och förväntningar på den kommande pensioneringen.

Kvinnornas upplevelse – då

Hur kvinnorna upplevde själva pensioneringen i realiteten.

Kvinnornas upplevelse – nu

Hur kvinnorna upplever sin pensionärstillvaro nu när det har gått några år.

Kvinnornas aktiviteter

De olika sysselsättningar som kvinnorna ägnar sig åt i samband med pensioneringen. Samt redovisar vi kvinnornas deltagande i några av de organiserade pensionärsorganisationer som finns.

Kvinnornas hälsa

Redovisning om eller hur pensioneringen har påverkat kvinnornas fysiska eller psykiska hälsa.

Kvinnornas ekonomi

Redovisning av kvinnornas ekonomiska situation efter pensioneringen.

Slutdiskussion

Här sammanfattar vi vår analys och preciserar våra svar på syfte och frågeställningar. Härfter framför vi vår kritik till teorierna och vi avslutar sedan arbetet med vårt slutord.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Grunderna för det sociala sammanbrottssyndromet

Vi kommer att analysera vårt material genom Zusmans modell, ”**det sociala sammanbrottssyndromet**”. Modellen har sin grund i, bland annat, interaktionismen. Det interaktionistiska perspektivet innebär, mycket kortfattat, att individen inte kan existera utan sitt sociala sammanhang och att människans jaguppfattning och identitet formas av den sociala miljö individen vistas i. Mead går djupare i sin tolkning från 1934 och menar att en människas jaguppfattning bildas, med hjälp av signifikanta symboler. Den mest betydelsefulla av dessa är språket, men även, så kallade, icke verbala symboler kan medverka till att bilda en människas jaguppfattning. Exempel på icke verbala symboler är gester, mimik, och sätt att röra sig. *”Det är vad andra säger till oss, och hur de uppträder i förhållande till oss, som skapar vår egen självuppfattning”* (Tornstam, 1998, s 115).

Thomas-teoremet har också legat till grund för Zusman då han formulerade det sociala sammanbrottssyndromet. Thomas-teoremet lyder; ”om människor definierar en situation som verklig, så kommer denna definition också att få alldeles verkliga konsekvenser” (Tornstam, 1998, s 160). Om man, utan att ha vetenskapliga bevis för det, är *säker* på att blondiner är dumma, kommer man troligen att leta efter och finna belägg som stämmer överens med påståendet.

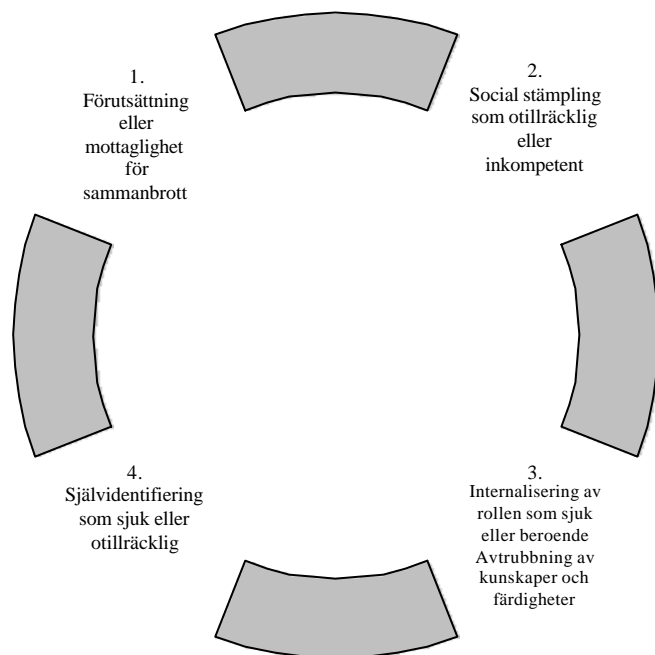
Zusman har också, i det sociala sammanbrottssyndromet, påverkats av Beckers stämplingsteori från 1963. Om en människa blir betraktad som avvikande av sin omgivning (observera att människan inte behöver vara avvikande utan det är vad omgivningen definierar det som) kan han eller hon reagera genom att utveckla ett verkligt avvikande beteende. Genom detta har han eller hon nu accepterat andras definition av honom och han gör den till sin egen (Östnäs, 2000, s 281).

Det sociala sammanbrottssyndromet

Zusman formulerade modellen år 1966 med utgångspunkt från interaktionismen, Thomas-teoremet och stämplingsteorin. Modellen användes av Zusman för att visa hur mental hälsa och sjukdom är direkt relaterade till den psykosociala miljön människan vistas i. Man kan också använda modellen för att demonstrera en del av åldrandets socialpsykologiska konsekvenser (Tornstam, 1998, s 162).

Modellen beskriver den process genom vilken människans sociala miljö kan interagera med hans självuppfattning, för att producera en nedåtgående spiral (ibid.).

Figur 1

(Tornstam, 1998, s 163)

Processen tar sin början då förutsättningarna för ett socialt sammanbrott finns (figur 1, punkt 1). Exempel på sådana förutsättningar kan vara när den åldrande människan går i pension och därmed förlorar arbetsrollen, mister sin partner, eller då individen blir sjuk. Detta är exempel på rollförändringar som oftast äger rum i den senare delen av livet. Den åldrande människan behöver i dessa, nya, situationer hjälp från människorna i sin omgivning med att finna sin nya identitet. I våra exempel, ovan, betyder det att individen ska internalisera rollen som pensionär, änka/änkling eller patient. Nästa steg i processen är då den sociala omgivningen kring människan, som ska hjälpa individen med att finna och skapa denna nya roll eller identitet, i stället stämplar den äldre människan enligt negativa och stereotypa förväntningar (figur 1, punkt 2). Den nyblivna pensionären behandlas som en människa som inte duger till

att arbeta längre, den äldre mannen eller kvinnan som förlorat sin partner blir behandlad som en stackars och ensam änka/änkling och den sjuke blir betraktad som ännu sjukare och svagare än vad han egentligen är. Om individen accepterar dessa negativa och stereotypa föreställningar som sin nya situation kommer han eller hon också att bete sig därefter (figur 1, punkt 3). Man kan säga att individen kommer att leva *ned* till förväntningarna. Den nyblivna pensionären kommer att *känna sig* oduglig och se sig själv som mindre betydelsefull, den efterlevande *blir* en stackars ensam änka/änkling och patienten, som från början kanske bara var lite sjuk, *blir* allt sämre, svagare och mer och mer beroende. Detta medför att omgivningen hjälper till med allt mer. De kunskaper och färdigheter som den åldrande individen hade, men som nu omgivningen tagit över och utträttar, trubbas av och de klarar av att utträtta allt mindre. Individen identifierar sig nu själv som mindre värd, svag och beroende och därmed förväntar sig den åldrande också att omgivningen ska betrakta henne som sådan (figur 1, punkt 4). Detta ökar i sin tur förutsättningen för ett socialt sammanbrott (figur 1, punkt 1) och den nedåtgående spiralen är i gång (Bengtson, m.fl., 2002, Ingenting är mer praktiskt användbart än en god teori, s 25; Östnäs, 2002, De äldre i samhället, s 281; Tornstam, 1998, s 162).

Som en motvikt till det sociala sammanbrottssyndromet har Kuypers och Bengtson, år 1973, utvecklat **den sociala rekonstruktionsprocessen**. Med hjälp av denna ser man att det är fullt möjligt att bryta den nedåtgående spiral som leder till det sociala sammanbrottet. (Tornstam, 1998, s 164).

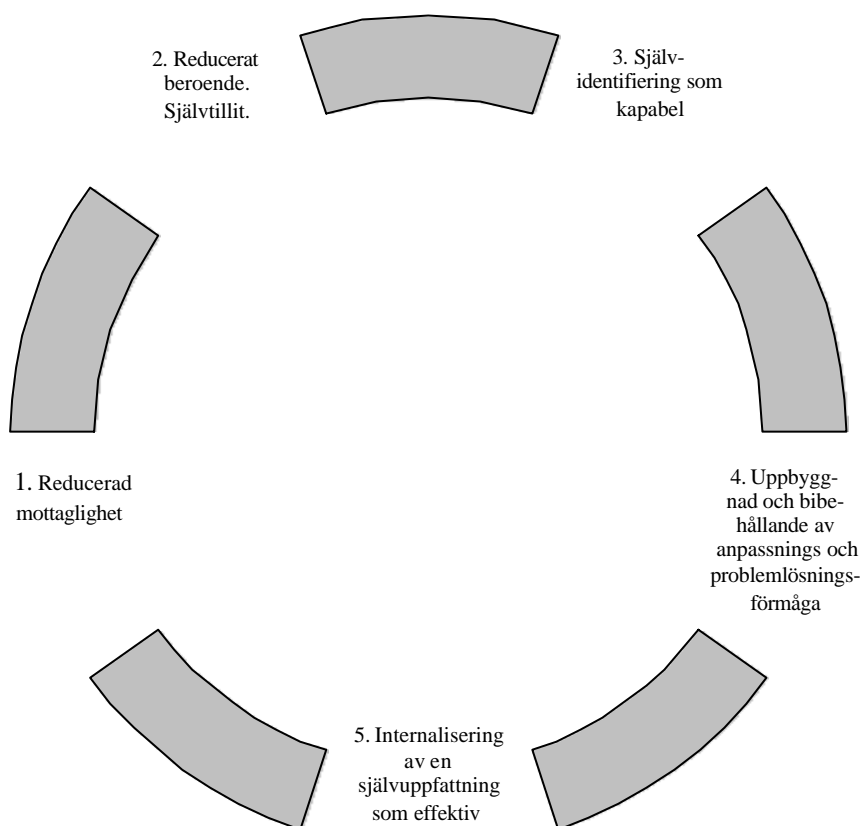
Den sociala rekonstruktionsprocessen

För att vända den nedåtgående spiral, som leder till det sociala sammanbrottssyndromet, krävs en rad olika åtgärder och insatser. Dessa insatser innefattar förändringar både beträffande miljömässiga förhållanden och mer specifika åtgärder av de som, professionellt och direkt, interagerar med äldre människor (Tornstam, 1998, s 164).

Som vi redan nämnt måste det finnas grundförutsättningar och en ökad mottaglighet för att det sociala sammanbrottssyndromet ska få fäste hos den åldrande individen. En riskperiod för individen är, till exempel, vid pensioneringen, då arbetsrollen går förlorad. I samhället värderas effektivitet, produktivitet och självstädighet högt och ju äldre vi blir, desto svårare blir det att leva upp till dessa ideal. Många forskare, däribland Tornstam, resonerar mycket kring vikten av ett frigörande från dessa ideal (figur 2, åtgärd A). Individen måste frigöra sig

från, och ersätta dessa normer och värderingar med andra ideal, där människan får sitt värde och sin självuppfattning genom att vara just människa. Om individen ser sig själv som viktig och betydelsefull, utan att han eller hon behöver uppfylla krav på produktivitet, effektivitet och självständighet, reduceras mottagligheten för det sociala sammanbrottsyndromet (figur 2, punkt 1).

Figur 2

Vid punkt 1 sätter man in **åtgärd A** vilket innebär: Frigörande från den funktionalistiska etiken. Övergång till humanistiska ideal.

Vid punkt 2 sätter man in **åtgärd B** vilket innebär: Förbättrade levnadsförhållanden bl.a. pensioner, bostäder, hälsa, kost, kommunikationer.

Vid punkt 4 sätter man in **åtgärd C** vilket innebär: Självbestämmande, ökat inflytande och medbestämmande.

(Tornstam, 1998, s 164)

Genom att reducera de faktorer som ökar individens mottaglighet för socialt sammanbrott behåller individen sin självförlit (figur 2, punkt 2). En viktig faktor, i vårt så individualistiska samhälle, är oberoendet. Människan har en önskan att, i nästan alla sammanhang, vara oberoende och självständig. Naturligtvis gäller det också den åldrande människan. Den enskilde, åldrande individen, vill inte behöva känna sig beroende av barn, barnbarn, eller

andra i det personliga nätverket. Samhället har här ett stort ansvar då det gäller att erbjuda insatser som kan hjälpa den åldrande människan att känna sig oberoende och på så sätt behålla sin självtillit (figur 2, åtgärd B). Sverige, med sitt relativt väl utbyggda välfärdssystem, har kommit långt med att ta sitt ansvar så att de äldre får denna möjlighet till oberoende. Man har därigenom förbättrat de äldres levnadsvillkor då de inte behöver känna sig som en last och börda för sina barn, familjer och vänner. Resultatet blir att de identifierar sig själv som kapabla (figur 2, punkt 3). Vi ser samhällets insats som en mycket viktig åtgärd, för att förhindra det sociala sammanbrottsyndromet, vilket de flesta av forskarna i ämnet valt att inte orda så mycket om. Därför kommer vi, längre fram i detta avsnitt, att utveckla detta och vi tänker, kortfattat, beskriva vilken typ av socialpolitik Sverige bedriver och vilka socialpolitiska åtgärder som har vidtagits för att upprätthålla de äldres oberoende i samhället (se nedan).

Ytterligare ett sätt att motverka ett socialt sammanbrott är att bygga upp och bevara den individuella anpassnings- och problemlösningsförmågan (figur 2, punkt 4). Det är individen själv som skall fatta beslut och lösa sina problem. De äldres engagemang ska uppmuntras och omgivningen ska inte ta över de uppgifter som den åldrande själv är kapabel till att utföra. Även inom den institutionella åldrvården är det viktigt att verksamheten bedrivs på ett sätt som gör att den enskilde människan själv får fatta beslut och lösa problem. Självbestämmande, så långt som möjligt, angående allt som rör den personliga sfären och möjlighet till medbestämmande och ökat inflytande inom den kollektiva verksamheten (figur 2, åtgärd C). Med sådana åtgärder skulle man kunna åstadkomma att individen uppfattar sig själv som effektiv, (figur 2, punkt 5), vilket i sin tur skulle bidra till en reducerad mottaglighet för ett socialt sammanbrott (figur 2, punkt 1).

Vi är medvetna om att rekonstruktionsprocessen, i vissa delar är motsägelsefull, då den, å ena sidan, vill frigöra individen från effektivitet (figur 2, åtgärd A) samtidigt som hon ska sträva efter en självuppfattning som effektiv (figur 2, punkt 5). Vi kommer i vår slutdiskussion att gå närmare in på detta.

Socialpolitiska åtgärder

Inom den komparativa, socialpolitiska forskningen har Esping-Andersen utarbetat den så kallade dekommodifikationsmodellen där han placerat in Sverige i den socialdemokratiska

välfärdsstatstypologin. Förutom den socialdemokratiska välfärdsstaten finns, den liberala samt den konservativa. Dekommodifikation är ett begrepp som används för att mäta vilken grad av försörjningsmöjligheter, utanför arbetsmarknaden, som finns för en medborgare i samhället (Midgley, 1997, s 94). I Sverige har vi en hög grad av dekommodifiering då en individ, genom olika socialpolitiska reformer, kan försörja sig utan att behöva delta på arbetsmarknaden. Som exempel kan nämnas ersättningar som arbetslöshetsersättning, sjukpenning, föräldraförsäkring och pensioner vilka tillhör det så kallade obligatoriska socialförsäkringssystemet. Dessa försäkringar är i hög grad knutna till arbetet och ersättningsnivån baseras på inkomsten. Det finns också ett enhetligt bidragssystem som är knutet till medborgarskapet, exempelvis folkpensioner och barnbidrag, detta kallas generella förmåner eller universell välfärdspolitik. Den universella välfärdspolitiken är typisk för den socialdemokratiska typologin i Esping Andersen modell. Det innebär att alla medborgare ges likvärdiga sociala rättigheter i dess olika livsskeden och utifrån någorlunda enhetliga regler (Rothstein, 2002, s 26). Det finns dock inslag av selektiva förmåner i den svenska välfärdspolitiken. Selektiva förmåner är bidrag som erbjuds till en viss grupp och som behovs-/inkomstprövas i varje enskilt fall. Exempel på sådana är socialbidraget och bostadsbidraget. Bland annat kritiserar Richard M. Titmuss, år 1990, de individuella behovsprövade förmånerna då han menar att det är stigmatiserande då bidragstagaren utpekats som fattig och okapabel. Detta kan i sin tur leda till "non-take up", vilket är ett begrepp som beskriver en situation då en individ som är berättigad till en viss förmån inte utnyttjar sin rätt, då han inte vill bli utpekad som fattig (Blomberg och Petersson, 1999, Stigma and Non-take up in Social Policy, Social exklusion in Europe s 165).

Vid pensioneringen, som idag är vid 65 års ålder, med rätt till två års fördröjning (Lag 2001:298 om ändring i lagen 1982:80 om anställningsskydd), har den enskilde rätt till pension. Pensionen kan komma från flera olika håll – från den allmänna pensionen, från arbetsgivaren (tjänstepension) och från privat pensionssparande. Den allmänna pensionen handläggs av försäkringskassan och premiepensionsmyndigheten (PPM) och storleken på pensionen beror på hur länge man arbetat och på hur mycket man har tjänat. Det finns dock en garantinivå vilken säger att ingen, som bott i Sverige i 40 år eller mer, får lägre än 6 000 kr/mån. i pension. För de äldre med låg pension finns bostadstillägg att söka, vilket är ett tillägg till pensionen. Det är då bostadskostnaden och inkomsten som avgör om och hur mycket bostadstillägget blir (<http://www.pension.nu>).

Den ekonomiska tryggheten för de äldre i samhället är naturligtvis av väldigt stor betydelse då äldre ska känna sig oberoende och därmed öka sin självtillit. Undersökningar, som till exempel Europabarometern, har visat att äldre människor som försörjs av sina barn och sin närmaste familj i exempelvis Medelhavsländerna mår mycket sämre än de svenska åldringarna som har möjlighet att klara sin försörjning själv (Andersson, 2002, Ensamhet och sociala relationer s 154). Nu är det inte bara den kontanta ersättningen som är betydelsefull för de äldre. Även behovsprövade insatser enligt socialtjänstlagen och i vissa fall LSS, Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, är viktigt för att de äldre ska känna sig oberoende och kompetenta. Exempel på insatser är färdtjänst, hemhjälp, vård och omsorg, anpassade bostäder, och så vidare. Detta sammantaget förbättrar de äldres levnadsvillkor då de inte behöver känna sig som en last och börda för sina barn, familjer och vänner. Resultatet blir att de identifierar sig själv som kapabla (figur 2, punkt 3).

PRESENTATION AV VÅRA RESPONDENTER

Ada

Ada har arbetat som lågstadielärare och pensionerades vid 65 års ålder. Idag är Ada 70 år. Ada är gift och har tillsammans med sin make egen villa belägen i en mindre ort i södra Sverige. Ada har två vuxna barn och ett nyfött barnbarn.

Beata

Beata är 70 år. Hon gifte sig vid 19 års ålder och de fick tre barn. Idag har Beata sju barnbarn. Beata har under 25 år arbetat i affär på samma ort i södra Sverige, där hon och maken har ett hus. Beata gick i pension när hon var 65 år.

Celia

Celia är 69 år och då hon blev änka vid 60 års ålder erhöll hon garantipension. Celia har arbetat som speciallärare åt utvecklingsstörda barn. Celia har under sitt liv flyttat långt och ett flertal gånger. Då hon blev änka flyttade hon från Mellansverige till en ort i södra Sverige. Celia har tre barn varav en dotter som bor tillsammans med sina fyra barn i samma ort som Celia.

Doris

Doris är 66 år och pensionerades vid 65 års ålder. Doris har arbetat som hemsamarit under största delen av sitt liv. De sista 15 år arbetade hon på en dagverksamhet för senildementa. Doris lever ensam i en lägenhet i en stad i södra Sverige. Doris har inga barn.

Edina

Edina har arbetat som kassabiträde i ett varuhus i en större stad i södra Sverige under 34 år. Edina pensionerades vid 63,5 års ålder då hon fick erbjudandet av sin arbetsgivare att få gå. Idag är Edina 71 år gammal och lever tillsammans med sin make i en lägenhet i samma stad som hon tidigare arbetade i. Edina har två barn och fyra barnbarn.

Fia

Fia pensionerades när hon var 65 år efter att ha arbetat som kontorist i samma företag i 20 år. Idag är Fia 70 år gammal och bor i en lägenhet i en större stad i södra Sverige tillsammans med sin make och en hund. Fia har tre barn och nio barnbarn.

Gudrun

Gudrun är 66 år och har varit skolsköterska med ansvar för tre skolor i en större stad i södra Sverige. Gudrun bor tillsammans med sin make i en villa i samma stad. Hon har två barn och sex barnbarn. Gudrun gick i pension vid 63 års ålder, vilket var kommunens gamla åldersgräns för skolsköterskor.

REDOVISNING OCH ANALYS AV VÅRT MATERIAL

Anpassningen till pensioneringen - chock eller tillfredsställelse?

Många forskare inom gerontologin har under årens lopp framfört antagandet om den så kallade *pensioneringschocken* eller *pensioneringstraumat*. De anser att övergången från förvärvsarbete till pensionering kan medföra en hel del negativa konsekvenser vad gäller det psykologiska välbefinnandet och den fysiska hälsan (Tornstam, 1998, s 126; SOU 2002:29 s 71). Den empiriska forskningen motsäger att detta fenomen existerar och Tornstam hänvisar bland annat till Palmore som, år 1985, efter en analys av ett flertal amerikanska longitudinella studier drar tre slutsatser;

1. Pensionering vid normal pensionsålder har små eller inga negativa hälsoeffekter alls för den genomsnittlige individen.
2. Pensionering vid normal pensionsålder har liten inverkan på aktivitetsnivån, bortsett från den reduktion av förvärvsarbetet, som pensioneringen innebär, och en del kompensatorisk ökning av andra aktiviteter.
3. Pensionering vid normalpensionsålder har liten eller ingen inverkan alls på individens syn på tillvaron. Några få blir mer missnöjda, men några blir också mer nöjda med tillvaron (Tornstam, 1998, s 127).

Även en svensk longitudinell studie som genomfördes 1976-1978 har givit liknande resultat. I studien ingick ett par tusen tjänstemän som tillfrågades om hälsa och välbefinnande, dels innan pensioneringen samt en tid efter pensioneringen. I undersökningen frågade man om respondenternas inställning till pensioneringen, ekonomin, fritidssysselsättningar, samt det sociala umgänget. Det ställdes även frågor om läkarbehandlande sjukdomar och upplevda medicinska besvär. Man ville med undersökningen finna och framställa följderna av pensioneringstraumat. Analysresultatet visade ingen förekomst av dessa effekter. Det vill säga, det fanns inga belägg för att pensioneringstraumat existerade (ibid.).

Vi har i vår empiriska undersökning, som dock inte är longitudinell, kommit fram till i stort sett samma resultat. En viss reservation vill vi dock göra, bland annat, vad gäller den fysiska hälsoeffekten av pensioneringen. Vi vill emellertid inte benämna det som en chock eller ett trauma, utan poängtera att det endast är tendenser och under en synnerligen begränsad tid, därför har vi valt att kalla dessa tendenser för omställningssvårigheter. Vi kommer här att redovisa vårt material och försöka förklara med hjälp av ett teoretiskt resonemang.

Kvinnornas förförståelse

Med kvinnornas förförståelse menar vi vad våra kvinnor hade för syn och förväntningar på den kommande pensioneringen.

”Innan jag gick i pension såsåg jag inte alls fram emot att bli pensionär. Jag tyckte det var såroligt att jobba. /---/ Nej, jag trodde inte att det skulle bli jobbigt eller såmen det jag höll påmed var såroligt såjag ville hålla påmed det längre” (Ada, 70 år). Vi frågade en respondent om hur hon hade trott det skulle bli att gå i pension. *”Precis som vanligt, faktiskt”*

(Fia, 70 år). Ungefär samma svar fick vi av Doris, ”Jag trodde nog att det skulle bli ungefär som vanligt, bara det att man inte gick till jobbet” (Doris, 66 år). En annan kvinna svarade på samma fråga ”Det är ju det att man inte riktigt vet. /.../ Man tycker ju att det ska kännas skönt att vara fri och så” (Edina, 71 år). Ytterligare en svarar; ”Frihet, lugna morgnar. Tid för familjen och barnbarnen” (Gudrun, 66 år). Beata och Celia berättade inte om några förväntningar inför pensioneringen förutom de aktiviteter som de tänkt företa sig. Vi har valt att beskriva dessa under rubriken aktiviteter.

Generellt sett såg de flesta att pensioneringen inte skulle utgöra någon större förändring i kvinnornas liv. Några påtalade en längtan om en framtida frihet med ett lugnare tempo. Vår tolkning är att kvinnorna ändrar sitt värdemönster, där arbetets betydelse mattas av och där kvinnornas egenvärde och personliga behov blir det primära. De ser längtan mot friheten, lugnet, frigörandet från ansvar och den funktionalistiska etiken. Kvinnornas värderingar övergår till ett mer humanistiskt ideal. Just detta resonemang är det primära i den sociala rekonstruktionsprocessen. Kuypers och Bengtson, år 1973, menade att man på olika sätt måste försöka frigöra individen från normer som effektivitet, produktivitet och självständighet för att förhindra mottagligheten för det sociala sammanbrottsyndromet (Tornstam, 1998, s 165).

Samtidigt framkom det att kvinnorna kände en viss ängslan över att bli sittande hemma själva. De var alla överens om att det var en situation som de inte skulle utsätta sig för. En kvinna återkom ständigt till frasen att inte bli sittande hemma. Vi påpekade för henne att hon ofta återkom till det och vi undrade om hon var orolig för att hamna i den situationen. Då svarade hon: ”Ja, jag ska inte sitta här själv, då blir jag helt försoffad” (Edina, 71 år). Vi frågade henne än en gång om det var en bild hon hade av pensionärlivet?

*Nej, men sätter **man** sig påsoffan och blir sittande där själv... då blir **man** alldeles... **de** blir apatiska för det ser **man** ju att det är **många** som ... så ska jag inte bli. Det är **många, många** som är så Så blir **de** så ledsna och tråkiga och tycker att tiden är lång. Och det är den ju inte om **man** hittar på någonting. Det är ju likadant hemma om **man** inte hittar på någonting där det drygt. Jag tycker det... där är alltid något att göra om **man** vill göra något. Nej men, jag tycker att där är **de** som är så bortkomna och sånt när **de**... när **de** är sjuka och när **de** kommer till affärer och allting om **de** sitter hemma för sig själva. **De** kommer liksom inte ut. Jag vet inte. Jag har alltid varit **sån**, ute med folk (Edina, 71 år).*

Edina talar om en tillvaro hon inte vill bli delaktig i och hon anser sig heller inte vara det. Edina använder sig av indefinita pronomen, det vill säga obestämda pronomen, exempelvis man och många. Det personliga pronomen ”jag” använder Edina endast vid de tillfällen då hon bestämt ställer sig utanför; ” /.../ så ska jag inte bli ./---/ Jag har alltid varit sån, ute med folk”. Edina ser sig stå utanför och skapar sin bild genom generaliserande andra. Enligt den amerikanska psykologen Mead utvecklas det i individen psyke, en bild av vad man kan förvänta sig av andra människor i olika typer av situationer (Egidius, 1994, s 184). I detta fall gruppen ensamma och försoffade pensionärer. Den struktur, som människans psyke inordnas under, innehåller den generaliserade erfarenhet. Dessa förväntningar kallade Mead ’de generaliserade andra’. Med hjälp av den formar individen sin egen identitet, sitt själv (ibid.). Genom Edinas uttalande ser vi att hon resonerar om pensionärernas situation som ett generellt fenomen som gäller andra, där hon själv ställer sig utanför.

Nästan alla våra respondenter gör liknande uttalande om att inte bli själv sittande hemma. Observera att följande citat är tagna ur sitt sammanhang ”Att inte bli sittande själv” (Edina, 71 år). ”/.../ jag inte bara satt hemma, för jag försökte i alla fall /---/ ja, att inte stänga sig inne /.../ så stäng er inte inne, sitt inte inne bara” (Celia, 69 år). ”I stället för att sitta hemma” (Doris, 66 år).

Vi ser att dessa kvinnors bild av pensionären lutar åt eländesperspektivet (Tornstam, 1998, s. 106), där man ser hela tillvaron som mörk, sorglig och eländig. Det finns inte något positivt att finna och även om det fanns skulle betraktaren, genom detta perspektiv, genast omvandla det positiva till något negativt. Om vi ser sammanhanget i ett interaktionistiskt perspektiv tolkar vi det som att respondenterna tidigare har interagerat med andra pensionärer på ett sätt som bekräftar deras negativa bild. Eftersom våra kvinnor har denna destruktiva syn på ålderdomen och pensioneringen måste de finna ett försvar mot det sociala sammanbrottsyndromet och den nedåtgående spiralen. Kvinnornas medvetenhet begränsar redan i ett tidigt skede mottagligheten genom att de anammat en av åtgärderna i rekonstruktionsprocessen. Kvinnorna börjar tidigt reducera arbetsrollens värde av effektivitet och produktivitet. Kvinnorna ser sig som kapabla och de vet att de har ett egenvärde. De är inte beredda att låta sig stämplas som ensamma, odugliga och försoffade.

Kvinnornas upplevelse – då

Med kvinnornas upplevelse – då, menar vi hur kvinnorna upplevde själva pensioneringen i realiteten.

Edina, 71 år säger;

/.../ jag ville inte sluta jag har ju alltid trivts ... dåhade jag såont såoch dånär man frågade fanns ju den möjligheten och dåvar vi ju tvåsom var sågamla. Såtycker man ju att det ska kännas skönt att vara fri och så Men de tvåförsta dagarna när man hade slutat ... dåvisste man ... man gick ju upp som vanligt ... är klockan inte mer ... och vad ska jag nu göra sen. När det hade gått en vecka dåförst fattade man det. Att man var fri. Att man kunde ta dagen som den kommer. Det fattade man inte innan när man hällit påså /---/ Man fattar inte riktigt när man slutar. Man tycker då den sista dagen alltså Man tänker oooh... i morgon. Men så ändåaaah... vad ska jag nu göra. Vad ska ja... vad ska jag börja med... vad ska jag nu hitta på/.../ men när man fick pension, jag vet inte, man gick och tittade påklockan för jämt och vad ska jag nu göra (Edina, 71 år).

Lärarinnan Ada, 70 år pensionerades efter vårterminens slut. Hon berättar att, då höstterminen började tyckte hon inte om att hon inte fick gå till skolan. Påminnelsen om arbetet återkom dagligen då hennes make, som också är lärare, fortfarande arbetade kvar. Därför valde Ada att besöka sin dotter i Stockholm de första veckorna av terminen. Ada säger också att det är rätt att hon fick sluta vid 65. Hon menar att det är viktigare att unga lärare får jobb än att pensionärerna ”biter sig” kvar i skolan.

Men jag slutade under protest för jag tyckte det var så roligt. /---/ Pånågot vis kändes det att jag ville gådit. Det var inget trauma, det var det inte. Men jag sa till min man att nu ska jag resa upp till Agnes, för jag vill inte vara hemma nu när du börjar skolan. Men det är inget som på något vis har varit jobbigt för mig (Ada, 70 år).

De här två kvinnorna har i pensioneringsögonblicket känt ett visst motstånd och blandade känslor. De har trivts väldigt bra på arbetsplatsen med de rollerna de har haft där. Även om dessa två kvinnor anser att de inte har haft några större problem med pensioneringen, anar vi vissa omställningssvårigheter. Vi är medvetna om att det har varit under en ytterst begränsad tid, för Edinas del, mindre än en vecka, då hon snabbt anpassade sig till sin nya situation. När

det gäller Ada tolkar vi det som att hon var medveten om en möjlig pensioneringschock, men hon eliminerade utlösandet genom att fly till sin dotter vid den kritiska tidpunkten.

Hans Jonsson, vid Karolinska institutet, har studerat pensioneringens betydelse för den enskilde individen. Hans Jonsson har beskrivit pensioneringen som en ofta abrupt övergång från en obalans till en annan – från ett liv som alltför mycket är präglad av förvärvsarbete, till ett liv som helt saknar denna yttre struktur. Nyblivna pensionärer har uttryckt, med viss förvåning, att de saknar krav och förväntningar i den nya och fria pensionärstillvaron, Hans Jonsson menar att det är en sorts ”frihetens paradox” (SOU 2002:29 s 72).

En kvinna beskriver pensioneringen som en brytpunkt i livet:

Det är ju lite liksom, ja en viss vad ska man säga... som ett slut. Ett slut på... ja det är det som är såkonstigt när man varit såuppe i det. Sen såhelt plötsligt såär den biten väck ja, pånågot vis fast man hela tiden vet det så är det en epok i livet som är slut. Ja, det är ändå.. Att fast man vet det hela tiden och man, tänker pådet hela tiden såär det ändåöver och det har gått såfort. Det är, fast man vet det... Nu är det redan över. Tiden försvinner iväg. /---/ Man vill ju bli pensionär, man är ju pensionär och det är en konstig känsla, nu är detta väck (Edina, 71 år).

Vi tolkar detta uttalande av Edina som dels en förlust av själva arbetet, men främst känslan av att livet har gått för fort. Dessa tankar kan ge förutsättningar för det sociala sammanbrottssyndromet men Edina förhindrar syndromet ta fäste, då hon hanterar de problematiska tankarna genom att fylla sin tid med åtskilliga aktiviteter.

Det är endast två av våra kvinnor som har berättat om pensioneringen som en kritisk tidpunkt. Våra andra respondenter har tidigt sett sin pensionering som en positiv händelse. Mest positiva över att få gå i pension har de kvinnor varit, som inte trivts på sina arbeten. Det framgår tydligt i vårt material, att Gudrun, som var skolsköterska och Fia, som var kontorist visade en större belåtenhet över att få gå än vad de andra kvinnorna gjorde.

Jag hade väldigt jobbig chef. Det gör ju hemskt mycket, jag har haft det jättebra pådetta jobbet innan och sen så bara blir det så Just med chefs... han fordrar såhimla mycket. Och sen såalla arbetarna var ju skit... vi var ju något som de hade asat in, vi var ju inget annat. Och jag

hade varit längst på jobbet också för jag började när det startade (Fia, 70 år).

Det, jag kände mig sliten – för jag hade tre olika skolor. Det var arbetsledningen och sånt, från början hade jag en chef för alla tre skolorna om man säger så men sen hade jag då tre chefer. Sen hade vi en chef för skolhälsovården som är en organisation sådet liksom ahhh... det blev ju ingen samordning i det hela sådet fungerade faktiskt inte bra, för min del. Den nya skolan (Gudrun, 66 år).

Kvinnorna ansåg att arbetssituationen var betungande och att de var trötta på ledningen och organisationen. Därför blev pensioneringen snarare en befrielse för kvinnorna och en av de grundläggande förutsättningarna för det sociala sammanbrottsyndromet tillintetgjordes. Även om de ansåg arbetet var betydelsefullt och arbetsrollen viktig, berövade ledningen själva arbetsglädjen. För Fia och Gudrun hade miljön och ledningen medverkat till att pensioneringen underlättades.

Förutsättningarna för det sociala sammanbrottsyndromet fanns för Celia. Vid sextio års ålder miste Celia sin make, vilket medförde att hon fick erbjudande om att erhålla en garantipension. Celia frågade då sin chef vad han tyckte hon skulle göra varvid hon fick svaret att om det hade gällt honom skulle han ha sprungit sin väg. Celia beskriver denna period i sitt liv som kaotiskt och att hon var vilsen och hon visste varken vad hon skulle göra eller vad som var bra.

Det var väldigt mycket kaos de första åren. Och så hade man ju blivit själv, alldeles precis. /---/ Jag var inte rotfast någonstans, tyckte jag, utan det vart, jag har bott där och jag har bott där. Och så hade jag flickorna här nere. Och då tänkte jag, att då vill jag, åka tillbaka här, då igen (Celia, 69 år).

Celia beskriver den faktiska pensioneringen, i relation till henens förväntningar. ”Det blev ju inte det jag hade tänkt mig, i och med att det hände, det här” (Celia, 69 år).

Chefens uppfattning om vad han tyckte var bäst, visar hur den sociala miljön kan påverka individen att frambringa den nedåtgående spiralen i det sociala sammanbrottsyndromet. Då chefen stämplade Celia genom att tycka synd om henne, tog hon det till sig och internaliserade rollen som hjälplös. Celia följde rådet och flyttade till en lägenhet i södra

Sverige. I lägenheten kände sig Celia osjälvständig och ensam. Vi ser att Celia har kommit in i den nedåtgående spiralen i det sociala sammanbrottssyndromet och självidentifierat sig som beroende och ensam. Celia berättade att hon tyckte det var jobbigt då hon inte ägde lägenheten hon bodde i och att hon inte hade någon bil. Hon återkom till att allt var lånat. Inget var hennes. Celia visste att hon drastiskt måste förändra sin situation för att återfå sin självförtroende och sin känsla av oberoende, Celia kände att det som skulle vara bra för henne var att köpa ett eget hus, vilket hon också gjorde. Detta påverkade Celia i en positiv riktning och det visade att hon, trots allt, hade kraft och förmåga att förändra sin situation. Celia var kapabel att lösa sina problem. När Celia nu har identifierat sig som kapabel och beslutskraftig får det positiva konsekvenser för hennes självuppfattning.

Kvinnornas upplevelse – nu

Med kvinnornas upplevelse – nu, menar vi hur kvinnorna upplever sin pensionärstillvaro nu när det har gått några år.

Samtliga av våra damer ser positivt på sin tillvaro idag. *”Så att jag tillhör nog de där lyckliga pensionärerna /.../ jag kan njuta av allt som är bra. Jag tycker att jag har det bra. Väldigt, väldigt bra, har jag det”* (Ada, 70 år). *”Efteråt nu, så tycker jag att det är bra i alla fall. Men med detsamma tyckte jag inte det”* (Celia, 69 år). *”Jag trivs väldigt bra som det är nu. Jag trivs, och man kan ju göra vad man själv vill /.../ Det är ju en väldig frihet /.../ Och jag tycker inte att tiden blir lång”* (Doris, 66 år). *”Det är ju jätteskönt, alltså man skulle ju inte vilja gå dit igen. Det vill man inte efter en vecka”* (Edina, 71 år). *”Jag tyckte det var underbart från första dagen”* (Fia, 70 år). *”Det är såskönt med friheten, med tiderna som man styr själv. Att få välja sina aktiviteter”* (Gudrun, 66 år).

Beata, som skrivit en roman några år tidigare, fick modet att ge ut den i samband med sin pensionering. Den blev väl mottagen och det medförde arbete för Beata. Därför, menar hon, *”hann jag aldrig känna efter /.../ då precis när jag gick i pension, då kom ju detta. /---/ Utan detta hade jag haft ett helt annat liv. /---/ Jag känner mig inte som en pensionär. Definitivt inte”* (Beata, 70 år). Vi tolkar det som att Beata tog en risk med att försöka få sin roman publicerad. Om den hade blivit refuserad hade det funnits en förutsättning för det sociala sammanbrottssyndromet. Om vi ser det genom rekonstruktionsprocessen, där man ska reducera arbetets betydelse, uppfattar vi det som att Beata gör motsatsen. I stället för att sträva

efter humanistiska ideal strävar hon, i den nya rollen som författare, fortfarande efter produktivitet och effektivitet.

Vi ser att samtliga av våra kvinnor i undersökningen har anpassat sig till sin tillvaro som pensionär. De upplever sin tillvaro som positiv och de har nu möjlighet att själva planera och förfoga över sin tid. Ninni Trossholmen skriver om en kvinna i hennes undersökning; ”det har sakta vuxit fram en glädje över att ha så stor frihet som det faktiskt innebär att leva som svensk pensionär”. Ninni Trossholmen menar att denna känsla av frihet efter en tids pensionärstillvaro uttrycks av nästa samtliga kvinnor (Trossholmen, 2002, s 112).

Anpassningen till pensionärslivet har sett olika ut hos våra kvinnor. Vi ser att alla våra damer i undersökningen nu har funnit sig väl tillrätta i sin tillvaro, även om några initialt hade problem i anpassningsfasen. Ninni Trossholmen beskriver samma anpassningsfas i sin undersökning, vilket hon har valt att kalla ”*omvälningsfas*”. Med detta menar hon perioden från pensioneringsdagen och den tid som följer, då pensionären försöker att anpassa sitt liv efter den ökade tillgången av tid som hon själv kan disponera fritt (Trossholmen, 2002, s 112).

Kvinnornas aktiviteter

Med aktiviteter menar vi de olika sysselsättningar som kvinnorna i vår undersökning ägnar sig åt i samband med pensioneringen.

Vikten av aktivitet är ett ständigt återkommande ämne inom gerontologin. Då främst vid pensioneringstillfället då rollförluster kan medverka till det sociala sammanbrottssyndromet. Statens folkhälsoinstitut har pekat på betydelsen av att man under åldrandet ska bibehålla en hög grad av fysisk, psykiskt och social aktivitet (SOU 2002:29).

En kvinna i en studie som gjorts av Ninni Trossholmen berättade att hon vid pensioneringen fick så kallade ”uppfostringsböcker”, som förespråkade aktiviteter, hur man skulle sköta sig själv och odlandet av intresse. /---/ ”Ett vanligt tips var att man skulle skaffa sig en hobby” (Trossholmen, 2000, s 107). Vi har inför uppsatsen också tagit del av dylika uppfostringsböcker från flera decennier tillbaka. Vi kan se att ambitionen med böckerna var

att vilja väl, men att godheten blir närapå generande. Vi väljer att citera ur ICA-förlagets ”uppfostringsbok” från 1961 och finner under rubriken hemvård:

Det finns mycket som en äldre person kan göra för att lättare kunna sköta sig och sitt i den utsträckning som hon eller han varit van vid tidigare. Det finns numera i handeln golvmoppar, borstar, sopskyfflar etc. som är försedda med långa skaft och lämpliga för personer, som har svårt att böja sig och dammsugaren är ett utmärkt redskap om den är liten och nätt (Löfstrand, 1961, Motion för äldre, s 79).

ICA-förlaget omtanke om de äldre sträcker sig även till hur man håller magen i gång.

Förstoppning besväras många äldre av, men genom regelbunden motion påverkas tarmarnas rörelser så att den tröga magen hålles igång. För många är de vanliga morgonsysslorna såsom bäddning och övrig städning en god motion, som gör att magen sköter sig ordentligt. Bäst är att vänja sig vid regelbundna toalettbesök. Äldre måste undvika ansträngande krystningsrörelser och därför är det alldeles särskilt viktigt att magen är i god form (Ibid.).

Vi finner i samma bok råd om hur man håller kroppen igång. Under rubriken cykelåkning läser vi följande:

Cykelåkning på lugna vägar och stigar, där trafiken är den minsta tänkbara, är en fin konditionsgren för dem som har vanan inne att cykla. Uppförsbackarna bör man dock ta det försiktigt med, gärna stiga av cykeln och gå lugnt uppför dem (Löfstrand, 1961, Motion för äldre, s 74).

Vi vill med ovanstående citat visa vilken syn och inställning som fanns på pensionärerna och hur den befästes från samtliga nivåer i samhället. Böckerna som skickas ut till nyblivna pensionärer idag, kallas informationsböcker. Tipsen och råden är av mer allmän karaktär och inte så nedsättande

I Ninni Trossholmens studie berättades det också om, att när pensioneringsdagen närmade sig, erbjöds kvinnorna en uppsjö av aktiviteter från pensionärsorganisationer, samt från studieförbund. Det är inte ovanligt att kvinnor tar till sig många olika aktiviteter och intressen, tills varje veckodag är uppbokad (Trossholmen, 2000, s 130-131). I vår studie har vi sett att fem av sju kvinnor har nästan alla dagar fulltecknade med aktiviteter. I många fall rör det sig om den egna familjen, barn och barnbarn. Men vi ser även aktiviteter som dagbarnvård,

författarskap, målning, chigong, kör, cirkelkurser av olika slag, vävning, möbelreovering, och så vidare. De fem damerna har tre eller flera dagar varje vecka, fulla med aktiviteter.

Det var när jag slutade skolan påvåren, alltså efter vårterminen, så på hösten blev jag dagmamma. Åt en liten, jag tror att hon var kanske ett och ett halvt år eller något. Och en pojke som var fyra eller fem år äldre tror jag, att han var. /.../ Jag var inte dagmamma på heltid men jag var en, två dagar i veckan, och ibland ryckte jag in lite mera (Ada, 70 år).

Vi ser här att Ada ersatte arbetet med att bli dagmamma. Aktiviteten var inte något hon planerat i förväg men när Ada fick erbjudandet tackade hon ja med glädje. Ada hade redan innan pensioneringen planerat och förberett sig för andra aktiviteter. Till exempel hade hon köpt en vävstol, men det blev inte alls som hon hade tänkt sig.

Sista året jag jobbade köpte jag en vävstol, och då tänkte jag att när jag blir pensionär ska jag i alla fall börja väva, för det har jag alltid tänkt. Och nu har jag varit pensionär i fem år och nu har jag sålt vävstolen. Jag har inte vävt ett enda dugg, för jag hinner inte (Ada, 70 år).

Även Beata har ett fulltecknat schema.

Man hade barnbarnen rätt mycket. Nu är ju barnbarnen såpass stora så att nu har jag ju inte så mycket mer. /---/ Det var 98 i februari som jag gick i pension och 98 i november kom ju boken ut. /---/ Jag har suttit och signerat böcker, även på bokmässan /.../ Sen har jag ju varit land och rike runt för att berätta om boken. /---/ För att vi har ju mycket cirklar och jag har själv varit cirkelledare /.../ Just nu går jag på datacirkel /.../ Och sen går vi på en landskapscirkel /.../ Och så går vi på målarcirkel (Beata, 70 år).

Innan Celia flyttade ner började hon en träslöjdcurs som en förberedelse till pensioneringen. Men då hon flyttade till Sydsverige var hon inte engagerad i någon aktivitet.

Jag reste rätt så mycket till mina släktingar i Norrland. Jag reste utomlands också minst tre gånger om året /.../ Jag har liksom huset att pyssla med /.../ Kunde ägna mig åt trädgård och sådana saker. /---/ Jag har en bror som är konstnär som lever på det. /.../ Jag fick massor av färger av honom, och dukar och allting så jag började måla. /---/ Vi är mycket ute och dansar (Celia, 69 år).

Edina är den som har flest organiserade aktiviteter.

Jag har målat porslin sen femtio år tillbaka. Jag målar glas och trä också /.../ och så är jag med i en sångkör

/.../ Och jag är med i läsecirkel och Chigong så jag har fullt upp. Jag har fyra dagar i veckan som jag ska någonting. Det måste man ju ha, något... så man träffar andra och så annars hade man ju bara blivit sittande. /---/ Jag träffar mina arbetskamrater dåturar vi och så dricker vi kaffe på café Dahlgrens och så (Edina, 71 år).

Edinas stora rädsla för att bli sittande hemma förklarar vi med den gamla synen av en pensionär och äldrevården som tidigare funnits i landet. Det visas tydligt i Lo-Johanssons presentation av ålderdomshemmen, där typsituationen för åldringen var att han eller hon satt på sängkanten i det opersonliga rummet och väntade på döden. Situationen utmärktes av isolering och sysslolöshet (Lo-Johansson, 1952, s 30, 47). Denna syn lever kvar hos Edina, därför kan vi förstå hennes makalösa företagsamhet under hennes vakna timmar.

Gudrun har inte behovet av lika mycket aktiviteter, som Edina, men hon finner det ändå viktigt att engagera sig.

Jag har börjat med möbel-renovering, för det har jag ju haft liggande hela tiden och det skulle vara kul och nu har jag gått tre terminer och nu försöker jag här hemma. /---/ Nu är vi aktiva i en kyrka och där finns också pensionärer sen har jag ju vävningen och sen har jag en väninnegrupp som träffas ibland, det är mer sporadiskt, vi träffas och hittar på saker (Gudrun, 66 år).

På detta sätt beskriver kvinnorna hur de fyller sina dagar med olika aktiviteter. Sammantaget ger kvinnorna en bild av att de förhindrar passiviseringen genom att ersätta arbetet med en mängd olika aktiviteter. Vi tolkar deras aktivitetsnivå som att de har tagit till sig statens, massmedians och det övriga samhällets skräckscenario, som uttrycker vikten av aktivitet i motverkan till den negativa spiral som ”sitta hemma” utgör. Håkan Jönson citerar i sin avhandling, Veteranposten, 1982:8 s 20:

Massmedia förmedlar en felaktig bild av pensionären. Han är där en gubbe med krokig rygg och käpp eller en gammal man på en parksoffa matande duvor. För massmedia är dåliga nyheter goda nyheter, typ väskryckning, knarkarnas överfall på äldre o.s.v. samhället präglar bilden av en ensam, passiv människa. Ungdomens syn på de äldre blir därigenom ofta negativ- gammal lika med onyttig (Jönsson, 2001 s 252).

Håkan Jönson menar att massmedia producerar två typer felaktiga bilder av de äldre. En av dessa bilder ger en överdriven bild av pensionärernas välstånd och lycka, medan den andra förstör pensionärsbilden av elände och beroende (ibid.).

Individens självtillit är till stor del förbunden med känslan av beroende eller oberoende. Vårt samhälle bygger idag på människornas individualistiska levnadssätt. Vi vill alla vara oberoende och självständiga. Självfallet gäller detta även de gamla i samhället. I den sociala rekonstruktionsprocessen handlar det om att hjälpa människor att leva upp till dessa förväntningar om självständighet. En av åtgärderna i den sociala rekonstruktionsprocessen är att erbjuda förbättrade levnadsförhållanden. Detta är till stor del statens och kommunernas ansvar genom socialpolitiska beslut (Tornstam, 1998, s 164).

Staten betonar vikten av aktiviteter och politiska beslut främjar till stor del det väl utvecklade föreningslivet i samhället. SCB (Statistiska centralbyrån) har på uppdrag av näringsdepartementet och justitiedepartementet genomfört en undersökning som visar att år 2000 var 90 % av befolkningen mellan 16 – 84 år medlemmar i någon förening eller organisation (SOU 2002:29 s 228). Det är väl belagt att tillgången till sociala kontakter och sociala nätverk har positiv betydelse för hälsan. I hög ålder och när möjligheterna till andra aktiviteter kraftigt minskat, får vardagens möten som till exempel, flyktiga möten i affären, på bussar och på promenader, en annan dimension än tidigare. Dessa tillfälliga möten går under begreppet svaga band, (weak ties) (SOU 2002:29 s 314).

Vi tolkar att, våra respondenter ser samhällets och mediernas stämpling (social stämpling) som en fara och de har tagit till sig paradigmet, desto mer passiviserad en individ blir, desto mindre klarar hon av. Stämplingen leder till att en negativ självvärdering uppstår, vilket i sin tur kan leda till det sociala sammanbrottsyndromet. Syndromet har, som vi tidigare nämnt, sin grund i Thomas-theoremet, samt självuppfyllande profetia, vilket innebär att om man blir behandlad som gammal kommer man slutligen att bli gammal. Istället för att kvinnorna blir stämplade och lever upp till stämplingen som gamla och passiva, väljer de att aktivera sig omåttligt för att på så sätt visa samhället och sig själva att de är kapabla och oberoende.

Kvinnornas berättelser, i Ninni Trossholmens avhandling, om hur de nyttjar vardagen för sina intressen och aktiviteter präglas till stor del av relationernas betydelse. Det är inte aktiviteten i sig som är det primära, utan gemenskapen med andra individer, det vill säga interaktionen

(Trossholmen, 2000, s 137). Våra respondenters höga deltagande i olika aktiviteter och deras uttryck av glädje för dessa sammankomster tolkar vi som att deltagandet i cirklar och kurser är till för att både skapa och bibehålla sociala relationer. Vi har sett att damerna går på exempelvis läsecirklar, målarcirklar, landskapscirklar och vi drar slutsatsen att den avgörande betydelsen för kvinnornas cirkeldeltagande är själva gemenskapen i grupperna och inte vad det är de gör.

Även gemenskapen utanför organiserade aktiviteter, som till exempel väninnorna i Gudruns väninnegrupp, samt Edinas träffar med gamla arbetskamrater är värdefulla för kvinnorna. Gamla händelser och gemensamma minnen är av stor betydelse för kvinnorna, vi hörde exempel på händelser som ägt rum för länge sedan som de fortfarande pratar om och har roligt åt när de träffas. Även Doris tycker det är trevligt att hälsa på sina gamla arbetskamrater för att insupa den gamla gemenskapen. Samhörigheten tycker Celia också är viktig, hon hälsar ofta på sina förra kollegor på sin gamla arbetsplats i Mellansverige.

Två av våra sju respondenter ägnar sig inte åt några organiserade aktiviteter. De tar dagen som den kommer och fördriver tiden med handarbete, läsning och korsord.

Jag är ingen sån föreningsmänniska. /---/ Jag har inga problem med att få tiden att gå Jag är glad för att lösa korsord. Och glad för att springa i affärer. /.../ Och så köpte jag en hund året efter min pensionering, men det var mer för min hälsas skull (Fia, 70 år).

Vi tolkar det som att Fia, som vantrivdes på sitt arbete, nu kopplar av och bara njuter av att slippa gå dit. Att fylla sin tid med vad, hon ser som meningslösa aktiviteter, är inget som hon vill eller är intresserad av. ”Jag var med i en förening innan, där vi hade sommarstuga. Jag var kassör där och jag fick all skit. Jag sa att nej, jag ska inte vara med i någonting mer”. Vi frågar Fia om hon är med i någon förening eller har någon hobbyverksamhet? ”Nej, nej. Hahahahaha. Det är jag inte” (Fia, 70 år). Fia markerade tydligt, att hon inte var intresserad av att delta i någon form av organiserade aktiviteter. Vi anar en viss distansering, stolthet och självständighet hos Fia och hon har gått över till de humana idealen i rekonstruktionsprocessen. Hon behöver inte vara effektiv och produktiv, medan Doris menar;

Nej, jag behöver ingen aktivitet för jag har ju att syssla med hemma, alltså handarbete. Jag tänkte att jag skulle börja med lite måning igen, men alltså det har inte blivit tid till det (Doris, 66 år).

Värt att nämna är att tidpunkten för Doris pensionering endast ligger en kort tid tillbaka i tiden. Därför tolkar vi det som att Doris fortfarande kan befinna sig i anpassningsfasen, där hennes enda behov kan vara att koppla av och återhämta sig från det fysiskt tynga arbetet.

Det var fysiskt. Det var tunga lyft. I och med att jag inte är såstabil i benen. Såorkade jag inte hålla emot riktigt. Och det var lite jobbigt sista tiden såpådet viset tyckte jag också att det var skönt att gå För det känns inte bra när man inte klarar ett jobb som man har. Tycker inte jag. Det var lite svårt. Men sen på samma gång jag trivdes ju väldigt bra där (Doris, 66 år).

Varken Fia eller Doris har tagit till sig eländesperspektivet om ålderdomen som massmedia och samhället förmedlar. Därför känner de inte panik över att "sitt hemma" och de har inte behovet av att ersätta förlusten av arbetsrollen med organiserade aktiviteter. Naturligtvis träffar de släkt och vänner och de har spontana aktiviteter men de struktureras inte upp av andra. Den här strukturlösheten skulle vara förödande för de andra kvinnorna då de ständigt måste vara aktiverade tillsammans med andra. Både Fia och Doris menar att tiden går så fort, även om de inte har sin dag uppbokad. Motsatsen till detta resonemang kommer från Edina som menar, "Det är likadant hemma, om man inte hittar på någonting, då är det drygt. Jag tycker det ... det är alltid något att göra om man vill göra något" (Edina, 71 år).

Pensionärsorganisationer

I detta avsnitt avser vi att redovisa kvinnornas deltagande i några av de organiserade pensionärsorganisationer som finns.

Sex av våra sju respondenter har i samband med pensioneringen gått med i någon pensionärsförening. Fem av sex har gått med i PRO (Pensionärernas riksorganisation) detta är den största organisationen med nära 400 000 medlemmar. Endast en har gått med i SPF (Sveriges folkpensionärers riksförbund) som har 200 000 medlemmar (Östnäs, 2000, De äldre i samhället, s 302). Båda organisationerna anser sig vara partipolitiskt neutrala. Intressant är, att båda anser sig själv vara neutrala medan den andra inte sägs vara det. Detta innebär att PRO menar att SPF har borgerliga sympatier medan SPF anser att PRO är socialdemokratiskt (Jönson, 2001, s 74, 77, 79). Den enda kvinna som svarade på varför valet föll på just den pensionärsföreningen var Ada. Hon förklarade valet av SPF med att de arrangerade så många intressanta föreläsningar. De andra motiverade inte sina val av pensionärsförening.

Jag gick med i en pensionärsförening innan jag slutade, för de hade så trevliga föredragshållare. Birgit Nilsson och Ulf Thorén och alla möjliga såna, hade dom där, men det blir bara sporadiskt nu för jag är aldrig hemma, när de har sina möten, så jag hinner inte. Jag är med men jag är inte där så ofta (Ada, 70 år).

Vi gick direkt med i en pensionärsförening. Och där är man pensionär och så är det bra med det. /.../ Det är intressant och det rekommenderar jag alla människor. /.../ Dessutom är jag studieorganisatör så jag har rätt så mycket att göra med PRO och så. Känner du det betydelsefullt eller är det bara ett tidsfördriv? Det är nog båda delarna. För alltså utan PRO, det var väl det man visste, att när man går i pension får man gå med i PRO, så kan man alltid gå på någonting, man kan alltid göra någonting. Då trodde jag nog mer att det var ett tidsfördriv. Så tänkte jag nog. Men det är väl båda delarna. Jag tycker det är intressant och roligt (Beata, 70 år).

Celia, som gick i pension innan 65 års ålder, såg sig inte som en riktig pensionär. En pensionär skulle ha fyllt 65 år och det hade inte hon. När vi frågade Celia hur hon beskrev sin situation innan hon blev 65 år använde hon ord som ledig och hemma. Aldrig pensionär. Efter att hon fyllt 65 år, blev identiteten som pensionär lättare att ta till sig och hon betraktade sig som en riktig pensionär.

Jag har precis gått med i PRO. /.../ Från början var jag med i SPF. Men jag var inte riktig pensionär om man säger så då. Och då tyckte man ju, att nej, jag var ju inte så gammal än, så jag ska inte gå med i PRO än. Med nu har jag gjort det (Celia, 69 år).

Jag är med i pensionärsföreningen, men det har liksom inte blivit av att jag har gått på många sammankomster. För det har alltid varit något annat i vägen som jag har prioriterat (Doris, 66 år).

Pensionärsföreningar betyder mycket för mig. Det är jag med i PRO alltså. Det blev jag meddetsamma då. Var det något som du tänkte, att PRO, ska jag gå med i? Ja, det ska jag göra för jag ska inte sitta här själv. Då blir jag helt försoffad (Edina, 71 år).

Jag gick med i en pensionärsförening... hahaha... när jag sluta jobba, för jag tänkte att nu ska jag göra det.

Men... jag gick inte dit jag visste inte var det var någonstans. Så jag anmälde mig bara sen blev det inte mer. Jag betalade, sen ringde jag och avbeställde (Fia, 70 år).

Kvinnornas uttalande ger en självklar bild av att när man blir pensionär, ska man vara med i en pensionärsförening, utan att reflektera närmre över varför. Det bara är så! En möjlig förklaring kan vara att pensionärsföreningarna ser sig som pensionärernas fackförening. Det känns naturligt för medlemmarna att fortsätta tillhöra en kollektiv intresseförening, från arbetarrörelsen till pensionärrörelsen (Jönson, 2001, s 82).

Ser vi resonemanget utifrån det sociala sammanbrottsyndromet och med den, den sociala rekonstruktionsprocessen ser vi att de inom PRO är de inte lika stämpningsbenägna eftersom de tillhör samma grupp, pensionärerna. Deltagarna ser inte sina kamrater som beroende och okapabla, eftersom de själv är i samma situation. Det är tryggt och de behöver inte vara oroliga för att interaktionen med andra människor, ska äventyra deras egen självidentifiering som kapabel. Hade de däremot gått i en förening med blandade åldersgrupper, skulle risken ha funnits att någon yngre människa hade betraktat den äldre som gammal och ömklig. I en sådan situation hade den äldre kunnat ta det till sig och därigenom internaliserat den rollen.²

Kvinnornas hälsa

Vi vill här redovisa om eller hur pensioneringen har påverkat kvinnornas fysiska eller psykiska hälsa.

Enligt statens offentliga utredningar noteras att äldre kvinnor i allmänhet har sämre hälsa än män, detta trots att kvinnorna oftast lever avsevärt längre. De vanligaste sjukdomar bland äldre är hjärt- och kärlsjukdomar, sjukdomar i skelett, rörelseorgan, samt i nervsystem och sinnesorgan. Det är också ganska vanligt att många upplever psykiska besvär (SOU 2002:29, s 64-65). Vi ser att nästan alla damer i vår undersökning har något eller några av dessa besvär. Ada har fibromyalgi, Beata har problem med ryggen, Doris har värk i benen, Edina har höftledsproblem, Fia har högt blodtryck och Gudrun har värk i nacke, axlar och rygg.

² Vi har här använt oss av en kontrafaktisk hypotes, vilket vi vet är opassande, men det hjälpte oss att förklara vårt resonemang på ett smidigt sätt.

Vi sammankopplar inte alla kvinnornas fysiska besvär med pensioneringstillfället. Doris, Edina och Gudrun hade besvär långt innan pensioneringen och fick under de sista tjänsteåren gå ned i arbetstid, på grund av värk. Beata berättar att hennes ryggproblem har kommit på senare tid.

Vi kan, när det gäller Ada och Fia, se ett visst samband mellan de medicinska besvären och pensioneringstillfället. Detta samband kallar vi omställningsproblematik.

Den dagen jag skulle gå i pension, egentligen, alltså den sista januari. Då vaknade jag på morgonen som vanligt. Jag vände mig bara precis i sängen och skulle gå upp och jag blev så infernaliskt yr. Så jag trodde jag fick hjärnblödning alltså. Jag blev rädd också det blir man ju. Och sen gick jag in på toaletten och spydde. Sen låg jag hela dagen på det viset, sen visade det sig att jag hade fått för högt blodtryck... men doktorn sa att sånt kommer i och med att jag hade jobbat på det viset som jag gjort så kommer det när man slutar. Det blev liksom en chock och doktorn sa att det är mycket, mycket vanligt i dagens stress. Alltså detta är ungefär det samma som att gå in i väggen (Fia, 70 år).

Då Fia sökte läkarbehandling för sina besvär fick hon således veta att hennes reaktion inte var ovanlig. Här frågar vi oss varför läkaren gör detta uttalande. Är hans avsikt att minska oron för kvinnan, då han generaliserar och menar att det är ett vanligt problem. Uttalandet gör det möjligt för kvinnan att inte se så allvarligt på det och hon blir överbevisad om att det kommer att försvinna. Möjligtvis har läkaren i minnet de allmänna negativa och stereotypa förväntningarna som finns om de äldre i samhället. Till exempel resonemang som: ”Du är gammal nu och det medför en del problem”. Läkaren kan också ta en risk med detta agerande. Han kanske inte ser andra möjliga orsaker till symptomen, vilket han hade gjort hos en yngre människa då han hade gått vidare med utredningen.

Vi anser att läkaren, genom sitt uttalande, legitimerar, pensioneringschockens generella existens. Vi tycker oss också se att läkaren ser pensionären ur ett eländesperspektiv, att han har svårt att se någon annan förklaring till den försämrade hälsan annat än att den beror på åldern och möjligtvis pensioneringen med dess negativa konsekvenser. I litteraturen ser vi att även gerontologerna fortsätter att basera sin verksamhet på antagandet att pensioneringschocken existerar. Detta är ett dilemma för socialgerontologin genom att de

empiriska undersökningarna visar att pensioneringschocken inte förekommer som ett allmängiltigt fenomen (Tornstam, 1998, s 128).

När hela den sociala miljön präglas av en djupt rotad, syn på pensionärer som okapabla och icke produktiva anser vi att det är naturligt att den empiriska forskningen kommer i skymundan. Vi har gett exempel på Lo-Johanssons bok, Ålderdomssverige där han beskriver pensionärerna som eländiga stackare som sitter och väntar på döden. Boken kom ut redan 1952 och en del har förändrats, men vi ser ändå att grundsynen på den äldre människan fortfarande lever kvar. En av orsakerna till att den gamla synen på de äldre fortfarande lever kvar kan vara massmedia, vilka har en stor makt över samhällets värderingar. När vi ser att också läkaren har en tendens att se ålderdomen ur ett eländesperspektiv, där han kopplar samman medicinsk ohälsa med pensioneringen, förstår vi svårigheten för den empiriska forskningen att slå igenom.

Med tanke på att det sociala sammanbrottssyndromet utvecklades redan på sextioalet anser vi att delar av den borde vara inaktuella och förlegade. Det har dock visat sig att starka krafter (den sociala miljön) vägrar att förändra synen på de äldre i samhället. Intressant är, att även våra kvinnliga pensionärer, medverkar till att bibehålla bilden av pensionären som eländig, hemmasittande och sjuk. Trots allt, menar de, tillhör ingen av de den kategorin.

När det gäller Ada ser vi ett samband mellan hälsan och pensioneringen. Detta med viss reservation för att vi, med vår förförståelse, tolkar materialet utifrån våra värderingar.

När jag hade varit pensionär i ett år ungefär såbörjade jag känna av att jag fick ont här och där. Och dåvisade sig att jag fått en konstig sjukdom, som heter fibromyalgi. Så jag har ätit kortison i två år. Det har på nåt vis dämpat ner mig. /.../ Jag kan inte springa, men jag kan gå sakta, så är det (Ada, 70 år).

Vi tolkar det som att Adas sjukdom har ett samband med pensioneringen, en omställningsproblematik. Vi vill dock poängtera att vi inte ser någon pensioneringschock. Att vi ser ett samband beror på Adas berättelse om hur hon kände det innan hon gick i pension. *"Jag ville hålla på med det länge. Jag var fullt frisk då jag hade ju inte ont någonstans. /.../ Jag ville hålla på med att jobba så länge som möjligt"* (Ada, 70 år). Ada berättar också att hon har fått finna sig i mycket i sitt liv. Just den benämningen använder hon också för att beskriva sin pensionering. *"Ja, allright, nu får jag inte jobba mer, nu ska jag bli pensionär"*

(Ada 70 år). Ada har också berättat att hon varit frisk i hela sitt liv innan pensioneringen. Att Ada, så snart efter en påtvingad pensionering, får diagnosen fibromyalgi tolkar vi som ett möjligt samband med förlusten av arbetsrollen.

Kvinnornas ekonomi

Att gå i pension innebär många förändringar för den enskilde, vilket man är medveten om. En av de omställningar som är svår att förutse är ekonomin. Hur mycket kommer jag att få? Kommer det att räcka? Måste jag flytta? En av orsakerna till oron för hur ekonomin ska bli efter pensioneringen är att myndigheterna inte kan informera om hur pensionen, kommer att bli i kronor och ören. Informationen som sänds ut är oftast svårtolkad och tvetydlig och baseras på uppgifter som endast är antagande. Kvinnorna vi intervjuade berättade om sin oro över hur ekonomin skulle bli och hur den i realiteten blev. Kvinnornas inkomst varierar avsevärt från 4 000 kronor efter skatt till över 12 000 kronor efter skatt.

De flesta av respondenterna, i vår undersökning, berättar att de lagt undan medel inför sin pension. Vi tolkar detta som att de haft en oro över att deras ersättning som pensionär inte skulle vara tillräcklig. Deras medvetna sparande får vi se i förhållande till deras erfarenhet av tidigare generationers beroendeställning och svaga position i samhället. Det var först 1948 som det allmänna pensionssystemet förbättrades till den grad att det blev något lättare att klara sig ekonomiskt för de äldre. Även om det fortfarande var svårt att existera utan någon annan inkomstkälla, var äldre människor inte längre lika beroende av yngre anhörigas välvilja (Trossholmen, 2001, s 26). ”Men det vet man ju innan, så jag har försökt att spara ihop innan, och lägga undan lite så man har så man klarar sig och så” (Edina, 71 år). ”Man måste spara lite grand” (Fia, 70 år). ”Och sen hade jag lite extra i och med att jag hade tagit en extra pensionsförsäkring” (Celia, 69 år).

Sex av de sju kvinnorna angav att en betydelsefull förutsättning, för deras ekonomiska trygghet, var det faktum, att de levde tillsammans med en partner.

Tack vare att vi är två och att vi nästan inte har någon hyra, därför att vi har haft huset sedan 60- talet. Och tack vare att det ändå blir lite extraknäck för mig så märker jag inte det Men jag inser att med bara min pension skulle jag inte kunna unna mig någonting. Jag märkte nu i våras, då köpte jag nya glasögon och en månadslön räckte inte till (Beata, 70 år).

Så jag hann inte få så många år så min egen pension är ju väldigt låg. Men min avlidne make hade väldigt [hög] pension då så jag har 40 % av hans pension och det hjälper ju upp det en hel del. Skulle jag inte ha den, så skulle jag tillhöra dem som hade det väldigt dåligt (Celia, 69 år).

Nu är vi två men om man hade varit ensam hade det varit knapert. Jag har lite över 6 000 kronor. Sen höjs det med en tusenlapp när den ena går bort. De räknar med att man klarar sig bättre när man är två (Edina, 71 år).

Så länge man är två klarar man sig gott måste jag säga. Nu har vi fulla poäng bägge två så att vi... men när vi blir ensamma så kanske det blir problem (Fia, 70 år).

Vi tycker oss ana en ängslan över hur de ska klara sig ifall de skulle bli ensamstående. En av åtgärderna i den sociala rekonstruktionsprocessen är samhällets ansvar att hjälpa människor så att de kan leva upp till sin självständighet. Detta genom olika socialpolitiska åtgärder som till exempel bostadspolitik och, som i detta fall, ekonomisk trygghet genom både generella och selektiva förmåner. Om man genom detta kan få individen att uppleva sig som oberoende och självständig, kommer han att själv identifiera sig som en person som är kapabel att klara av sin situation. Även om kvinnorna känner oro över vad som skulle hända om de skulle bli ensamma är välfärdssystemet byggt så att det ska finnas en möjlighet till ett självständigt liv. Bland de behovsprövade förmånerna för pensionärerna finns bostadstillägget, detta har gjort det möjligt för exempelvis Doris att kunna bo kvar i sin dyra lägenhet även som ensamstående pensionär. ”Jag har rätt dyr hyra, den går ju på över 4 000 kronor. Jag har fått hyresbidrag, och hade jag inte fått det hade det nog varit lite knapert. Sådet är ju en väldig hjälp med hyresbidraget” (Doris, 66 år).

SLUTDISKUSSION

Sammanfattning

Syftet med vårt arbete var att diskutera och tolka hur äldre kvinnor har hanterat anpassningen till sitt nya liv som pensionär. Vår redovisning har tagit upp de avgörande omständigheterna som påverkat våra sju kvinnors pensioneringsprocess. Trots att inte alla ville gå i pension har samtliga kvinnor, nu efter en tid, anpassat sig väl till sin nya situation som pensionär.

På det sätt som våra kvinnor själv medverkat till anpassningsprocessen framgår tydligt i redovisningen och analysen. Kvinnorna har hanterat omställningen till pensioneringen på skiftande sätt, de har varit kapabla att finna sin egen metod att anpassa sig. Ada och Celia flydde vid tidpunkten för pensionering för att på så sätt komma ifrån ett hotande obehag. Detta ser vi som en klarsynthet och initiativförmåga för att undkomma den kritiska tidpunkten och med den saknaden. Beata ville inte bli pensionär och kände sig inte heller som sådan. Hon löste förlusten av arbetet genom att befästa sin status som författare. Ett halvår innan hon gick i pension sände hon in sitt manus till bokförläggaren, trots att det legat färdigt i flera år, och fick den utgiven samtidigt som pensioneringen blev ett faktum. Detta medförde att Beata fick ett nytt ”arbete”. Doris och Fias hantering av pensioneringen var passiv, då den var efterlängtd och befriande. Edinas negativa bild av pensionären bidrog till att hon hanterade anpassningen genom ett aktivt beteende. Pensioneringen skulle sannerligen inte få Edina till att sitta hemma. Gudruns stora hängivenhet för möbelreovering var hennes sätt att hantera anpassningen till pensioneringen. Aktiviteten påbörjade hon i god tid innan pensioneringen.

Syftet var också, om vi hos kvinnorna kunde se om pensioneringen var tillfredsställande eller om den medförde omställningssvårigheter. Vi har i vår studie inte kunnat finna några belägg för pensioneringschockens existens. De problem kvinnorna haft vid pensioneringen ser vi som mindre omställningssvårigheter. Sammanfattningsvis tolkar vi det som att samtliga kvinnor, efter en tid, upplever pensioneringen som en behaglig och angenäm tillvaro där de själva bestämmer över sin tid. Just vid tillfället pensioneringen kunde vi dock se skiftande reaktioner hos våra kvinnor. För Ada och Edina kunde vi i vår analys finna vissa omställningsproblem. Ada var medveten om en möjlig pensioneringschock men hon eliminerade utlösandet genom att fly till sin dotter vid den kritiska tidpunkten. Edina gick i ett tillstånd som vi tolkar och hon bekräftar som ett chocktillstånd under cirka två dagar. Hon funderade då vad hon skulle göra nu och vad hon skulle göra sedan och hon tittade på klockan för jämt. Beata har aldrig upplevt pensioneringen som en förlust, utan Beatas bok ersatte arbetet, och på så sätt gav det henne tillfredsställelse. I samband med Celias pensionering miste hon sin make, därför har hon svårt att urskilja känslor som gäller pensioneringen från sorgen efter maken. Doris, Fia och Gudrun är tillfredsställda och har känt tillfredsställelse under hela pensioneringsprocessen.

De yttre faktorerna som medverkade till kvinnornas anpassning till pensioneringen beskriver vi här kortfattat. För Adas del var det erbjudandet om att bli dagmamma. För Beata var det förläggaren som gav ut hennes bok. För Celias del var det chefens råd att fly. För Gudrun och

Fia var svårigheten med arbetsledningen en yttre faktor som underlättade anpassningen till pensioneringen. Vi finner inte att någon yttre orsak har medverkat till Doris anpassning.

En fråga som också styrkt oss i vårt arbete är hur våra respondenter upplevt situationen före, under, samt efter sin pensionering. Före pensioneringen ville inte Ada gå i pension hon tyckte det var roligt att jobba. Fia och Doris såg inte att pensioneringen skulle innebära någon förändring allt skulle bli precis som vanligt. Edina och Gudrun såg fram, emot friheten. Beata och Celia berättade inte om sina förväntningar inför pensioneringen. Hur våra kvinnor upplevt situationen under och efter pensioneringen framgår i sammanfattningen ovan.

De flesta av våra kvinnor har något eller några medicinska besvär. Vi kan inte tydligt sätta det i samband med pensioneringen. Däremot kan vi, när det gäller Ada och Fia, se ett möjligt samband mellan besvären och pensioneringen.

Teorikritik

Vi måste komma ihåg att det sociala sammanbrottssyndromet konstruerades 1966 och den sociala rekonstruktionsprocessen formulerades 1973. Således har vi arbetat med teorier som kan kännas en aning gammalmodiga och förlegade, då de är 30 år gamla. En ytterligare omständighet som vi måste ha med i beräkningen, då vi analyserar teoriernas tillförlitlighet, är att de inte har konstruerats efter Svenska förhållanden (Tornstam, 1998, s 162, 164). Zusman skapade det sociala sammanbrottssyndromet utifrån sin egen geografiska position, i USA. Den sociala rekonstruktionsprocessen skapades av Kypers och Bengtson, som en motvikt till sociala sammanbrottssyndromet, i den Amerikanska miljön under tidigt 70-tal. Hur var de äldre människornas situation där och då? Hur var de äldre kvinnornas situation där, vid teoriens födelse? Hur beroende var kvinnan av mannen och familjen? Och hur var männens, omgivningens och samhällets syn på kvinnan under 1960 och 1970-talet i USA. Och vilka socialpolitiska åtgärder erbjöds av den amerikanska delstaten just där och då?

Vi har haft intressanta diskussioner med Håkan Jönson angående förutsättningarna vid teoriernas tillkomst. Diskussionerna förde oss fram till att teorierna skapades i den amerikanska medelklassmiljön under 1960 och 1970-talet. Vid denna period levde de flesta äldre medelklassamerikaner under relativt fattiga förhållanden. Dessutom var det väldigt ovanligt att kvinnor lönearbetade och man kan misstänka att teorierna skapades utifrån

mannens perspektiv. Man måste ha med i beräkningen att tid och sammanhang är av stor vikt vid användandet av teorier. Idag är situationen annorlunda för de äldre, främst kvinnorna, då vi fått en förändrad och mer jämlik syn och inställning till dem. Vi anser ändå att teorin har en ständig aktuell och universell grundtanke. Eftersom den baseras på interaktionismen har alla, som interagerar med äldre i samhället, en skyldighet att medverka till att reducera förutsättningarna för det sociala sammanbrottsyndromet.

Som vi tidigare nämnt har vi också funnit en påtaglig motsättning i den sociala rekonstruktionsprocessen. Å ena sidan, är frigörandet från den funktionalistiska etiken och övergången till humanistiska ideal av stor betydelse. Man framhåller vikten av att överge det gamla värdemönstret av krav på produktivitet och effektivitet. Detta samtidigt som man, längre fram i processen, sätter in åtgärder för att individen ska uppfatta sig själv som effektiv. Denna spänning avspeglar samhällets värderingar över lag. Våra kvinnor har också anammat motsättningen som finns i samhället, och vi ser att de agerat efter den. I redovisningen framgår det att kvinnorna har en bild av pensionären som en grupp som bara "sitter hemma". De känner oro för att själva hamna i den situationen och därför strävar de efter den effektivitet och produktivitet som aktiviteterna ger.

Det är samhällets inställning att en människa är lika mycket värd oavsett var i samhällshierarkin hon befinner sig, ändå sätter samhället in olika åtgärder för att individen ska lyfta sig till en högre nivå. Vi ser dock, i rekonstruktionsprocessen, att skapandet av den självuppfattning som effektiv (humanistisk karaktär) är en annan typ av effektivitet, än den man vill frigöra individen ifrån. Vi ser hela rekonstruktionsprocessen som en användbar motåtgärd till det sociala sammanbrottsyndromet.

Slutord

Vad är anledningen till kvinnorna i vår studie lyckats anpassa sig så väl, till sina nya liv som pensionärer? Vi kan se att en del av kvinnorna har varit på väg in i den nedåtgående spiralen i det sociala sammanbrottsyndromet. Vad beror det på att de klarat av att bryta processen? Det vi har kommit fram till är att dessa kvinnor är kapabla, klarsynta och att de inser sitt egenvärde. De har därför haft förmågan och tagit ansvar, för att tidigt reducera mottagligheten för det sociala sammanbrottsyndromet att få fäste. Ytterligare en orsak till den lyckade anpassningen är kvinnornas inställning till både arbetslivet och pensionärlivet. De har alla

haft ett viktigt förvärvsarbete och är nöjda med sitt bidrag inom arbetslivet och anser därför att de har förtjänat att gå i pension.

Hur definierar vi nu, efter arbetets slut, en dam i pensionsåldern? Kapabla, kompetenta, effektiva, stolta, självständiga, pigga, aktiva, glada, påhittiga och roliga. Vi går tillbaka till vår definition, i förordet, för att rannsaka oss själva och ge pensionärerna rättvisa:

En sur, bitter tant som kräver att få sitta på bussen, hon gnatar på ungdomar och på småbarnsmammor som inte kan få sina telnings tysta. Dessutom har hon förmågan att planera sin dag så att post och bankärenden sammanfaller med de arbetande människornas middagsrast. Vidare har de ensamrätt på att trycka fingrarna i brödlimpan för att vara säkra på att få den färskaste och blir djupt indignerade om de ser ett barn göra detsamma. Vi har också noterat att denna grupp oftast är ägare till vita Opel Kadett-bilar från 80-talet som är nedtrimmade till att gå i max 50 km/h. Dessa bilar framförs helst så långt ut till vänster, på vägen, som möjligt. (Håkansson och Johansson, 2002, s 4)

Vi, författarna, vill också sitta på bussen och det händer ibland att även vi har synpunkter på både ungdomar och andra småbarnsmammor. Vi har möjlighet att använda oss av den nya tekniken så att vi slipper uträtta våra post- och bankärenden i rusningstid. Vidare får vi erkänna, och det är mer regel än undantag, att vi båda trycker och klämmer för att få de fräschaste varorna i butiken. Saras syster står som ägare till en Opel-Kadett från 1988, och en i Susannes bekantskapskrets har satt i system att inte tillåta några omkörningar.

Vi vill med detta erkännandet avsluta vårt arbete och tacka för oss.

Källförteckning

Andersson, Lars (2002) "Ensamhet och sociala relationer" i Andersson, L., red,: *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.

Bengtson, Vern L. (2002) "Ingenting är mer praktiskt än en god teori" i Andersson, L., red,: *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.

Blomberg, Staffan och Petersson, Jan (1999) "Stigma and Non-take up in Social Policy" i Littlewood, P., red,: *Social exclusion in Europe*. England: Ashgate Publishing Limited.

Egidius, Henry (1994) *Psykologilexikon*. Stockholm: Natur & Kultur.

Holme, Idar Magne och Solvang, Bernt Krohn (1997) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Jönson, Håkan (2001) *Det moderna ådrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941-1995*. Lund: Studentlitteratur.

Lo-Johansson, Ivar (1952) *Ålderdoms-Sverige. En stridsskrift av Ivar Lo-Johansson*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Löfstrand, Elly (1961) "Motion för äldre" i Granit, I., red,: *Vi som fyllt 60*. Västerås: ICA-förlaget.

Midgley, James (1997) *Social welfare in global context*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Rothstein, Bo (2002) *Vad bör staten göra?* Stockholm: SNS Förlag.

SOU 2002:29 *Riv Ålderstrappan! Livslopp i förändring*. Diskussionsbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen. Senior 2005.

Titmuss, Richard M. (1990) "Generell och selektiv välfärdspolitik" i Hansson, S-O., red,: *Idéer om välfärd. Tidens idéserie volym 2*. Stockholm: Tiden.

Tornstam, Lars (1998) *Åldrandets socialpsykologi*. Stockholm: Rabén Prisma.

Trossholmen, Ninni (2000) *Tid till eftertanke*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Östnäs, Anders (2000) "De äldre i samhället" i Goldberg, T., red,: *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.

Tidningar

Pensionärsposten 1958:1.

Internetadresser:

Premiepensionsmyndigheten: http://www.pension.nu/3_min/default.htm

Bilaga 1.

Lunds Universitet
Socialhögskolan
Handledare: Håkan Jönson
Tfn: 046 - 222 94 12

Lund 2002-09-24

Sara Håkansson 0451 – 501 49
Susanne Johansson 042 – 29 09 88

Hej!

Ni har blivit tillfrågad om Ni vill delta i en intervju och vi vill med detta brev informera om syftet med intervjun och vad vårt arbete går ut på.

Vi heter Sara Håkansson och Susanne Johansson och vi läser på Socionomutbildningen vid Lunds Universitet. Efter utbildningen kan vi söka arbete som t ex kuratorer, socialsekreterare samt enhetschefer inom t ex äldreomsorg. Vi går vår sjätte termin och har som examensarbete valt att göra en studie om hur det är att gå i pension och anpassningen till den. Anledningen till att vi valt detta ämne är att vi vill se om övergången till pensionärlivet har varit problemfritt eller konfliktfyllt. Intresset för detta arbete väcktes under en föreläsning om äldreomsorg, där föreläsaren menade att äldre blir mer och mer åsidosatta.

Vi vill att vår studie ska bygga på ca åtta intervjuer med kvinnor i åldern 66 – 72 år och vi undrar om Ni är intresserad av vara med. Ni kommer i uppsatsen att vara anonym. För att vi ska få ett så tydligt och rättvisande material som möjligt önskar vi bilda intervjun. Det är endast Ni och vi som kommer att höra det som sägs och när vi är klara med vårt arbete får Ni kassetten om Ni vill. När det gäller tid och plats till intervjun kan vi komma överens tillsammans.

I stora drag, vill vi att Ni ska berätta om hur Ni såg Er pensionering, innan Ni gick i pension, och hur Ni ser på det i dag.

Vi är tacksamma om Ni vill vara med och ser fram emot Er medverkan. Om det är något som är oklart får Ni gärna ringa.

Med vänlig hälsning

Sara Håkansson och Susanne Johansson